

PAPER DETAILS

TITLE: Çocuklar Bakimından Uzlastirma: Farkli Yararlar Arasinda Bir Denge Arayisi

AUTHORS: Burcu BAYTEMIR KONTACI

PAGES: 1705-1772

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1533192>

ÇOCUKLAR BAKIMINDAN UZLAŞTIRMA: FARKLI YARARLAR ARASINDA BİR DENGİ ARAYIŞI

*Victim-Offender Mediation for Juveniles: In Search of a Reasonable
Balance amongst Different Benefits*

Burcu BAYTEMİR KONTACI*

ÖZ

Çocuklar bakımından uzlaştıırma, günümüzde gerek dünyada gerek Türkiye’de gittikçe öne çıkan bir ceza ve ceza muhakemesi hukuku kurumudur. Bu bağlamda, anılan kurum kapsamına giren suç tiplerinin giderek çeşitlendiğı ve zaman içinde daha ciddi suçların bu kapsamda ele alındığı görölmektedir. Buna bağılı olarak da, çocuklar bakımından uzlaştıırmaya tâbi olan dosyaların sayısı hızla artmakta ve uzlaştıırma kurumu, adalet sistemi içinde daha görünür hâle gelmektedir. Buna karşın, çocuklar bakımından uzlaştıırma uygulamasından beklenen yararların sağlanabilmesi için, öncelikle bu yararların neler olduğünün açıkça tespit edilmesi ve hangi hukuki kurum ve kurallar aracılığıyla hayata geçirilebileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, çocuklar bakımından uzlaştıırmadan beklenen üç farklı yarar kategorisi olduğı ve başarılı bir uzlaştıırma uygulamasının da, ancak bu yararlar arasında makul bir denge kurulmasıyla mümkün olabileceğı ileri sürölmektedir. Bu bağlamda, çalışmada benimsenen yarar kategorileri; *adalet sistemi bakımından* “alternatif çözüm yöntemi”, *uzlaştıırmanın tarafları bakımından* “onarıcı adalet” ve *çocuklar bakımından da* “çocuğın yüksek yararı” olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Çalışmada, her üç yarar kategorisi ayrıntılı bir biçimde açıklanmakta ve Türk Hukuku’ndaki mevcut durumun analizi yapılarak, sorunlu olduğı düşünölen alanlara işaret edilmekte ve somut çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, uzlaştıırma, alternatif çözüm yöntemi, onarıcı adalet, çocuğın yüksek yararı.

Makalenin Geliş Tarihi: 25.01.2021, **Makalenin Kabul Tarihi:** 07.02.2021.

* Araştıırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Faköltesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD, burcubaytemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9535-2652.

ABSTRACT

Victim-offender mediation for juveniles is a criminal and criminal procedure law institution, which has recently come into prominence both in the world and in Turkey. In this context, one can observe that the types of crimes within the scope of this institution are gradually diversifying and over time, more serious crimes are handled within this scope. Accordingly, the number of cases refereed to victim-offender mediation for juveniles increases rapidly and the mediation institution becomes more visible in the justice system. However, in order to achieve the expected benefits of victim-offender mediation for juveniles, it is necessary to clearly determine what these benefits are and through which legal institutions and rules can be realized. In this study, it is suggested that there are three different benefit categories expected from victim-offender mediation for juveniles and a successful mediation can be achieved only after securing a reasonable balance thereof. In this context, the benefit categories adopted in the study are “alternative solution method” *for the justice system*, “restorative justice” *for the parties of mediation* and “best interest of the child” *for children*. All three categories of benefits are explained in detail and the current situation in Turkish Law is analyzed accordingly. In conclusion, the areas that are considered to be problematic are pointed out and concrete solutions are offered.

Key Words: Child, victim-offender mediation, alternative dispute resolution, restorative justice, best interest of the child

Giriş

Çocuklar bakımından uzlaştırma söz konusu olduğunda, kendine özgü kavramlar ve hassasiyetlerle karşımıza çıkan iki büyük kavram kümesi ile karşı karşıya kalırız. Bunlardan ilki; suça sürüklenen çocuk, mağdur çocuk, çocuğun yüksek yararının korunması ilkesi gibi kavramlar ile çevrelenen “çocuk” kümesidir. İkincisi ise; alternatif çözüm yöntemi, onarıcı adalet, müzakere gibi kavramlarla çevrelenen “uzlaştırma” kümesidir. Bu iki kümenin anlamlı bir şekilde bir araya gelebilmesi ise, ancak ceza muhakemesi hukuku bağlamında her iki kümenin de niteliklerini taşıyan özgün bir sistemin tasarlanmasıyla mümkün olabilir. Zira, her iki küme de beraberinde kendilerine özgü iddialar, hedefler ve beklentiler getirmekte ve bütün bu farklı dinamiklerden tutarlı bir bütüne ulaşılması, bu yönde ortaya konacak ciddi çabaları gerektirmektedir.

Çocukların adalet sistemiyle etkileşim içinde olduğu tüm hâllerde, çocukların hakları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle, çocukların hukuk sistemiyle çatıştığı veya ilişki içinde olduğu ceza muhakemesi süreçlerinde çocuklar bakımından yetişkinlerden farklı kuralların geçerli olması gerekmektedir. Bu farklı kurallar, çocuklara özgü bir ceza adaleti sisteminin hukuki çerçevesini oluşturmaktadır. Anılan hukuki çerçevenin temel esasları arasında; çocukların ceza sorumluluğunun yetişkinlerden farklı belirlenmesi, çocuklara özgü tedbir ve yaptırımların uygulanması, çocuk yargılamasının farklı bir kurumsal yapı içerisinde ve farklı kurallarla yürütülmesi, çocuklar hakkında hükmedilen tedbir ve yaptırımların infazında yetişkinlerden farklı esaslar benimsenmesi ile en önemlisi, çocukla ilgili konularda çocuğun yüksek yararının korunması ilkesinin gözetilmesi gibi hususların sayılması mümkündür.

Uzlaştırma kurumu ise esasında özel hukuk alanında ortaya çıkan “alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri” ile ceza hukukunda ortaya çıkan “onarıcı adalet anlayışı”nın bir kesişimini oluşturmaktadır. Dolayısıyla uzlaştırma, farklı hukuki kaynaklardan beslenen ve bunları kendine özgü bir şekilde bünyesinde birleştiren bir hukuki kurum niteliğindedir. Bu haliyle uzlaştırma; olağan ceza muhakemesi sürecinden bir sapma niteliği taşıma, onarıcı adalet anlayışını esas alma, tarafların serbest iradesini gerektirme, üçüncü bir kişinin yardımından yararlanma, zararın giderilmesini sağlama ve sorumluluk alma gibi esaslar ekseninde şekillenmektedir.

Uzlaştırmanın çocuklar bakımından uygulanmasında ise hem çocuk kavramının hem de uzlaştırma kurumunun etkisini gözlemlemek mümkündür. Bu birleşimden çocuklar bakımından uzlaştırma kurumunun varlığına bağlı olarak ortaya çıkması beklenen en azından üç çeşit “yarar” kategorisinden bahsedilebilir. Anılan kategorilerden ilki, *adalet sistemi bakımından* ortaya çıkması umulan yararlardır. İkinci kategori ise, *toplum ve taraflar* bakımından gerçekleşmesi istenen yararlardır. Bu kapsamda son olarak bir de, *çocuklar bakımından* ortaya çıkması beklenen yararlardan söz etmek gerekmektedir. O halde, başarılı bir “çocuklar bakımından uzlaştırma” kurumunun varlığının, bu üç yarar kategorisinin hayata geçirilme seviyesinden hareketle ölçülebileceğini varsaymak mümkündür.

Bununla birlikte, bu üç yarar kategorisinin aynı anda hayata geçirilmesinin önünde çeşitli zorluklar olduğunu da ifade etmek gerekir. Zira anılan kategoriler, birbirleriyle az ya da çok çatışma hâlinindedir. Gerçekten, sayılan yarar kategorilerinden birinin lehine olan bir düzenleme ya da uygulamanın, diğer bir yarar kategorisi aleyhine sonuçlar doğurması ihtimal dahilindedir. Örneğin; çocuklarla ilgili olarak yürütülen bir uzlaştırma

sürecinin, olması gerekenden daha hızlı bir şekilde ve bu arada mağdur veya suça sürüklenen çocuğun menfaatleri gözetilmeksizin tamamlanması, sürecin süratle tamamlanmış olması bağlamında adalet sistemi bakımından ilk bakışta olumlu görünebilir. Ancak bunun, aslında toplum ve çocuk bakımından olumsuz sonuçlar doğuran bir uygulamaya neden olabileceğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Keza, suça sürüklenen çocuğun menfaatinin belirlenmesi ve buna uygun hareket edilmesi için gösterilen çaba, mağdurun tatmin edil(e)memesine veya yargılamanın çok uzamasına neden oluyorsa, bu sefer de adalet sistemi ve taraflar bakımından beklenen yararların gerçekleştirilemediğinden söz edilebilecektir. Bu bağlamda, çocuklar bakımından “iyi” bir uzlaştırma sisteminin varlığından bahsedebilmek için, her üç yarar kategorisinin de bir arada gözetilmesi ve herhangi bir yarar kategorisinin, diğerlerine kurban edilmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki, çocuklar bakımından uzlaştırmada bu yararlar arasında makul bir denge kurulması, “iyi” bir sistemin ve uygulamanın anahtarı niteliğindedir.

Adalet sistemi, toplum ve taraflar ile çocuklar bakımından beklenen yararlar arasında makul bir dengenin gözetilmesi, hukuk sistemlerinin özelliklerine göre çok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Nitekim, mağdur-fail uzlaşması ve çocuklar bakımından uzlaşma, farklı ülkelerde birbirinden çok farklı usullerde ve farklı kapsamlarda uygulanmaktadır. Bu farklı uygulamalar; uzlaştırma ile ceza adaleti sistemi arasındaki ilişkinin sadece “adalet sistemi temelli” olmasından, esas olarak “toplum temelli” olmasına kadar çok geniş bir yelpazede şekillenmesine neden olmaktadır. Ayrıca, mağdur-fail uzlaşmasına konu olan suçların kapsamı bağlamında da; hafif suçlardan, çok ciddi sayılabilecek suçlara kadar belirgin tercih farklılıkları gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte, tercih farklılıklarına rağmen bütün uzlaştırma sistemlerinin temelinde “alternatif çözüm yöntemi” ve “onarıcı adalet” kavramları yer almaktadır. Ayrıca, çocukların bu sürece dâhil olduğu durumlarda da “çocuğun yüksek yararı ilkesi” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, anılan kavramlar çocuklar bakımından uzlaştırmaya ilişkin bir sistemin de üç temel ayağını teşkil etmektedir. Çocuklar bakımından uzlaştırmının temel ayaklarını oluşturan bu üç kavram, bu çalışmanın da temel ölçütlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada *adalet sistemi*, *toplum ve taraflar* ile *çocuklar* bakımından beklenen yararların neler olduğu; “alternatif çözüm yöntemi”, “onarıcı adalet” ve “çocuk adalet sistemi” kavramları çerçevesinde tespit edilecektir. Başka bir ifadeyle; *adalet sistemi* bakımında beklenen yararlar “alternatif çözüm yöntemi”; *toplum ve taraflar* açısından beklenen yararlar “onarıcı adalet” ve *çocuklar* yönünden umulan

yararlar da “çocuğun yüksek yararı” kavramları ekseninde tanımlanacak ve tartışmaya açılacaktır. Bu tartışma boyunca yapılacak tespitler ışığında ise, çocuklar bakımından günümüzde Türk hukukunda uygulanmakta olan uzlaştırma usulünün sayılan yararları gerçekleştirmede ne kadar yeterli olduğu hususu çeşitli örnekler bakımından incelenecektir. Son olarak ise çalışmada, iyi uygulama örnekleri üzerinden daha ideal bir uygulama için çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminin kurulması ihtiyacına ve çeşitli mevzuat ile uygulama değişikliklerinin gerekliliğine uluslararası ve karşılaştırmalı hukuk ışığında dikkat çekilecektir.

I. Adalet Sistemi Bakımından Umulan Yararlar: “Alternatif Çözüm Yöntemi”

A. Kavram

Uzlaştırma, olağan yargı süreci bakımından tamamlayıcı veya alternatif bir çözüm yöntemi olarak kabul edilen bir kurumdur. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de 1999 tarih ve R(99)19 sayılı *Cezai Konularda Arabuluculuk Hakkında Tavsiye Kararı*’nda cezai konularda uzlaşmayı “*esnek, kapsayıcı, problem çözücü ve katılımcı bir seçenek*” olarak tanımlamaktadır.¹ Nitekim, Yargıtay da uzlaştırmayı, “*uyuşmazlığın yargı dışı yolla ve fakat adli makamlar denetiminde çözümlenmesini amaçlayan bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi*” olarak tanımlamaktadır.²

“Alternatif çözüm yöntemi” (*alternative dispute resolution*) kavramı, ilk hâliyle, uyuşmazlıkların yargılama olmaksızın çözülmesi için başvuru teknikleri ifade etmek üzere kullanılmaktaydı.³ Halbuki günümüzde bu kavram, yalnızca yargılamanın alternatifi olan teknikleri ifade etmemekte; bir uyuşmazlığın çözümünde başvurulabilecek ve mahkeme sürecine eklenebilecek⁴ uygun metot ve teknikleri kapsayan şemsiye bir kavram olarak

¹ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters* (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies).

² Yargıtay CGK, 10.07.2018, E. 2018/4-35, K. 2018/337.

³ Alberta Fiadjoe, *Alternative Dispute Resolution: A Developing World Perspective*, Cavendish Publishing, London, 2004, s. 1.

⁴ Nitekim, alternatif çözüm yöntemleri; sözleşme ve iş ilişkisi gibi tamamen özel alanlarda mı, yoksa mahkeme gibi kamusal alanlarda mı kullanıldığına göre de sınıflanmaktadır. Günümüzde bütün alternatif çözüm yöntemlerinin “mahkeme ile bağlantılı” (*court related*) veya “mahkemeye ilişik” (*court-annexed*) olduğu tespiti hakkında bakınız; Carrie Menkel-Meadow, “Mediation, Arbitration, and Alternative Dispute Resolution (ADR)” in James

kullanılmaktadır. Alternatif çözüm yöntemi kavramının tanımı ve içine hangi kurumların girdiği konusunda henüz tam bir görüş birliği olmamakla beraber, alternatif çözüm yöntemlerinin günümüzde ana akım süreçler olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁵ Bu kavramın içi ise, temel müzakere, arabuluculuk ve tahkim süreçleri üzerine inşa edilen çeşitli melez süreçlerle doldurulmaktadır. Nitekim, günümüzde uluslararası çatışmalardan çevreyle ilgili hukuki sorunlara kadar her türlü hukuki uyuşmazlığın alternatif çözüm sürecinin konusu olabileceği konusunda artan bir kabul gözlemlenmektedir.⁶

Günümüzde uyuşmazlıkların önlenmesi, arabuluculuk, uzlaşma, arabuluculuk ve tahkim karışımı yöntemler, ombudsmanlık, özel ve yargısal kısa dava, duruşma öncesi konferans, tahkim, hâkim kiralama (*rent a judge*) gibi alternatif çözüm yöntemleri bulunmaktadır. Alternatif çözüm yöntemi başlığı altında yer alan süreçler, “ikili (diyadik) müzakere” ile “tarafsız üçüncü kişilerin kolaylaştırıcı, tavsiye niteliğinde ve karar verici eylemlerini” içermektedir. Bu süreçlerin tam yelpazesi ise çeşitli birincil ve melez süreçleri içermektedir.⁷ *Birincil süreçlere* bireysel eylemler (uyuşmazlıktan kaçınma), ikili pazarlıklar (arabuluculuk) ile üçüncü bir tarafın kolaylaştırıcı (uzlaşma) veya karar verici (tahkim) olduğu modeller örnek olarak verilebilir. *Melez süreçler* ise birincil süreçlerin unsurlarını birleştiren karma nitelikli süreçlerdir ve buna örnek olarak med-arb/arb-med (arabuluculuk ve tahkim) ve kısa duruşma (arabuluculuk ile devam eden kısaltılmış delil görüşmeleri) verilebilir.⁸ Alternatif çözüm yöntemleri; sonuçları bakımından “bağlayıcı” ve “bağlayıcı olmayan” şeklinde bir ayrıma tutulduğu gibi, sözleşmeden veya kanundan kaynaklanmalarına göre de farklı şartlar altında düzenlenmektedir. Ayrıca, tarafsız üçüncü kişinin rolü ve yetkileri ile süreçlerin resmiliği de alternatif çözüm yöntemlerini farklılaştırmaktadır.⁹

Wright (ed.), **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences**, 2nd Edition, Elsevier, Oxford, 2015, UC Irvine School of Law Research Paper No. 2015-59, <<https://ssrn.com/abstract=2608140>>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

⁵ Melissa Lewis/Les McCrimmon, **The Role of ADR Processes in the Criminal Justice System: A view from Australia**, Paper presented at ALRESA Conference, 4-8 September 2005, Uganda, https://www.justice.gov.za/alraesa/conferences/2005uganda/ent_s3_mccrimmon.pdf, 06.01.2021, s. 2.

⁶ Fiadjoe, s. 1.

⁷ Carrie Menkel-Meadow, “Mediation, Arbitration, and Alternative Dispute Resolution (ADR)” in Neil J. SMELSER/Paul B BALTES (eds.), **International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences**, Pergamon, Oxford, 2001, 9507-9512, s. 9507; Menkel-Meadow, 2020.

⁸ Birincil ve melez süreçler hakkında daha fazla bilgi için bakınız, Menkel-Meadow, 2001, s. 9507-9508.

⁹ Menkel-Meadow, 2001, s. 9508.

B. Destekleyen Faktörler

Günümüzde alternatif çözüm yöntemlerinin çeşitliliğinde ve bu yöntemlerin benimsenmesindeki artış, biri niteliğe diğeri niceliğe odaklanan en az iki nedenle açıklanabilir.

Bu nedenlerden ilki, olağan adalet sisteminin ihtiyaçlara yanıt vermekte yetersiz kalması sonucunda, hukukçuların uyuşmazlıkların çözümünde daha nitelikli usuller ile ne tür kararlar verilebileceği konusundaki arayışlarıdır.¹⁰ Bu kapsamda, alternatif çözüm yöntemlerinin suçla bağlantılı süjelere psikolojik, finansal ve diğer tür yararlar sağlaması beklenmektedir.¹¹

İkinci neden ise nicelik ve etkililik odaklıdır. Olağan yargılamaların çok maliyetli ve uzun olması, dosyaların mahkemelerden başka bir yere yönlendirilmesi ve dosya sayısının azaltılması¹² ile adalete erişimin daha farklı ve etkili yollarının bulunması arayışlarını tetiklemiştir.¹³ Alternatif çözüm yollarından umulan yararlar arasında hız, daha az resmiyet ve esneklik, gizlilik, ekonomik olma, etkili sonuç alma, çeşitlilik ve değişkenlik, tarafların ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, yaratıcı çözümlere tarafların katılımı, kamu kaynaklarının tasarrufu, adli sürece katılımın ve erişimin artması gibi hususlar sayılmaktadır.¹⁴ Temelleri geleneksel toplumlara dayanan alternatif çözüm yöntemlerinin günümüz hukuk sistemlerinde artan bir kabulle benimsenmesi ve kurumsallaşması¹⁵, az ya da çok bu yararları gerçekleştirebilme potansiyelinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Donna Shestowsky, “Disputants’ Preferences for Court-Connected Dispute Resolution Procedures: Why We Should Care and Why We Know So Little”, **Ohio State Journal on Dispute Resolution**, 2008, 23 (3), 549-626, s. 550.

¹² Alternatif çözüm yöntemlerinin benimsenmesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nde dava dosyası sayılarının 1980’lerin ortasından 2000’lerin ortasına kadarki süreçte yüzde altmış oranında azalmış olduğu hakkındaki bir tespit için bakınız, Marc Galanter, “The Vanishing Trial: What the numbers tell us, what they may mean”, **Dispute Resolution Magazine**, 2003, 10 (3), 3-6; Marc Galanter, “The Vanishing Trial: An Examination of Trials and Related Matters in Federal and State Courts”, **Journal of Empirical Legal Studies**, 2004, 1 (3), 459-570.

¹³ Menkel-Meadow, 2001, s. 9509.

¹⁴ Fiadjoe, s. 1.

¹⁵ Alternatif çözüm yöntemlerinin daha etkin ve uygun maliyetli uyuşmazlık çözümlere duyulan ihtiyaç nedeniyle kurumsallaştığı hakkında bakınız, James R. Holbrook/Laura M. Gray, “Court-Annexed Alternative Dispute Resolution”, **Journal of Contemporary Law**, 1995, 21 (1), 1-20, s. 1.

C. Ceza Hukukuna Girişi

Alternatif çözüm yöntemlerinin ceza hukukunda benimsenmesi ve kullanılması, özel hukukta benimsenmesi kadar kolay olmamıştır. Özel hukukta alternatif çözüm yöntemleri, mahkeme aşaması öncesinde uyuşmazlığın çözümünü sağlayarak mahkemelerin iş yükünün azalmasına belirgin katkılar sağlamış ve kurumsallaşmıştır. Buna karşılık, ceza hukukunun amaçları ve yargılama sisteminde görülen farklılıklar nedeniyle, alternatif çözüm yöntemleri, kendisine daha mesafeli yaklaşılan bir konu olmuştur. Bu farklılıkların en belirgin iki örneği; ceza yargılaması neticesinde sanığın yaşamı ve özgürlüğü hakkında bir karar veriliyor olması ve muhakeme sürecinde toplumsal iddia makamı olarak savcılığın varlığıdır.¹⁶ Ayrıca, ceza muhakemesinde şüpheli ve sanığın haklarının korunması da alternatif çözüm yöntemlerine mesafeli yaklaşımın bir başka nedenidir.¹⁷ Ceza hukukundaki bu mesafeli yaklaşımlara rağmen, alternatif çözüm yöntemleri ceza hukukunda da benimsenmiştir. Bu sürecin tetikleyicisi ise onarıcı adalet olmuştur. Bir başka deyişle, ceza hukukunda alternatif çözüm yöntemlerinin benimsenmesi süreci, onarıcı adaletin benimsenmesi yönünde bir eğilimi yansıtmaktadır.¹⁸

Alternatif çözüm yöntemlerinin ceza hukukunda benimsenmesi, çocuk yargılamasında daha kolay gerçekleşmiştir. Çocuk suçluluğu ile yetişkin suçluluğunun farklılıklarına işaret eden “çocuk adalet sistemi” düşüncesi, Yirminci Yüzyıl’ın başlarında ortaya çıkmıştır. Çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimleri ile duygusal ve eğitimsel ihtiyaçlarının yetişkinlerden farklı olması, bu düşüncenin temelinde yer alan olgulardır.¹⁹ Ayrıca, suç işleyen çocuklara verilecek tepkinin ceza olmadığı, çocukların tedavi ve rehabilitasyona ihtiyaçları bulunduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda “ıslah edici müdahale” fikri, günümüzde çocuk adalet sisteminin temel amacı hâline gelmiştir. Çocuk yargılamasında çocuğun topluma kazandırılması amacının ön plana çıkması ise, çocuklar bakımından alternatif

¹⁶ Shannon M. Morris, "Alternative Dispute Resolution in Criminal Cases - Is It Constitutional and Efficient?," **Resolved: Journal of Alternative Dispute Resolution**, 2015, 4 (3), 74-105, s. 78.

¹⁷ Morris, s. 79.

¹⁸ Alternatif çözüm yöntemlerinin ceza hukukundaki görünümünün onarıcı adalet anlayışı ile desteklenmesi eğilimi, Türk hukuku bakımından da geçerlidir. Ayrıca, Endonezya’da 2012 yılında benimsenen 11 sayılı Kanun’un onarıcı adaletin çocuk adalet sisteminde gerçekleştirilmesi için kabul edildiği hakkında bakınız; Irma Canyaningtyas, “Penal Mediation of Treatments for Children in the Juvenile System”, **Diponegoro Law Review**, 2018, 3 (2), 264-276, s. 268.

¹⁹ United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice*, 25 April 2007, CRC/C/GC/10.

çözüm yöntemlerinin benimsenmesinin daha kolay gerçekleşmesini sağlamıştır.²⁰

Ceza hukukunun uluslararasılaşması sürecinin öncü aktörlerinden biri olan Avrupa Konseyi de, alternatif çözüm yöntemleri hakkında birçok belge üretmiş ve bu yöntemlerin ulusal ceza hukuku sistemlerinde yaygın bir şekilde benimsenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin R(87)18 sayılı *Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi Hakkında Tavsiye Kararı* ile, mahkemelere havale edilen ceza davalarının sayısındaki artış dikkate alınarak, küçük veya sık işlenen suçlarda mümkün olduğu kadar ceza kovuşturmasına alternatif olabilecek ve yetkili mercilerce uygulanacak yargı dışı çözüm yollarının kullanılması tavsiye edilmiştir.²¹ Mağdurlara yardım ve mağdurluğun önlenmesi hakkındaki R(87)21 sayılı tavsiye kararında ise, üye devletlere failler ve mağdurlar arasında arabuluculuk uygulamalarını teşvik etmeleri önerilmektedir.²² Yine, R(92)16²³, R(92)17²⁴ ve R(95)12²⁵ sayılı tavsiye kararlarında da ceza kovuşturmalarından ayrılmanın ve fail-mağdur arabuluculuğunun çeşitli nedenlerle benimsenmesi

²⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, çocuk suçlarına karşı toplumsal tepkiler hakkındaki R (87) 20 sayılı kararında hükümetler, kovuşturmadan ayrılma ve arabuluculuk usullerinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla, mevzuatlarını ve uygulamalarını gözden geçirmeye davet edilmişlerdir. Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

²¹ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

²² Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimisation* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

²³ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (92) 16 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules on Community Sanctions and Measures* (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies).

²⁴ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Consistency in Sentencing* (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies).

²⁵ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (95) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Management of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 11 September 1995 at the 543rd meeting of the Ministers' Deputies).

önerilmiştir. Bu nedenler arasında hapis cezalarının azaltılması, mağdurun zararının tazmin edilmesi, dava sayılarındaki artışın önlenmesi gibi nedenler yer almaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin ceza hukukunda uzlaşma konusundaki en önemli faaliyeti ise, R(99)19 sayılı *Cezai Konularda Arabuluculuk Hakkında Tavsiye Kararı*'nı kabul etmesidir. Bu tavsiye kararıyla ceza hukukunda arabuluculuğun yararları vurgulanmış, arabuluculuğun tanımı yapılmış ve kurumun genel ilkeleri belirlenmiştir.²⁶

Alternatif çözüm yöntemleri, yargının etkinliğinin sağlanması bakımından da yararlı mekanizmalar olarak benimsenmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) tarafından gerçekleştirilen girişimlerdir. CEPEJ, arabuluculuk uygulamaları gelişmek ve bu uygulamaları kolaylaştırmak üzere Arabuluculuk Çalışma Grubu (CEPEJ-GT-MED) kurmuştur.²⁷ İlaven, CEPEJ tarafından Bakanlar Komitesi'nin ceza hukukunda uzlaşma hakkındaki R (99) 19 sayılı tavsiye kararının daha iyi uygulanması için *Cezai Konularda Arabuluculuk Hakkındaki Var Olan Tavsiyenin Daha İyi Uygulanması İçin Kılavuz İlkeler*²⁸ kabul edilmiştir. Ayrıca, tavsiye kararı ile yönlendirici ilkelerin üye ülkelerin uzlaşma uygulamalarında ne oranda etkili olduğu konusunda da çalışmalar yapılmış ve birçok üye ülkede bu düzenlemelerin orta veya yüksek seviyede etkili olduğunu tespit edilmiştir.²⁹ Bunlara ek olarak, uzlaştırma da dâhil olmak üzere arabuluculuk alanında yeni hukuki araçlar geliştirilmiş ve *Arabuluculuk Geliştirme Araç Seti (Mediation Development Toolkit)* yayınlanmıştır.³⁰ Yine, CEPEJ tarafından arabuluculuğu geliştirmek için sağlam bir yasal çerçeve kurmak isteyen ülkeler için iyi uygulama örnekleri de içeren bir *Arabuluculuk Kanun Yapımı Avrupa El Kitabı* hazırlanmıştır.³¹

²⁶ Tavsiye karar hakkında bir çalışma için bakınız, Mustafa Özbek, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin “Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk” Konulu Tavsiye Kararı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005, 7 (1), 127-166.

²⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu İnternet Sitesi, “Mediation”, <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/mediation>, 04.01.2021.

²⁸ Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Guidelines for a Better Implementation of the Existing Recommendation Concerning Mediation in Penal Matters*, CEPEJ(2007)13, 7 December 2007.

²⁹ Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice Working Group on Mediation (CEPEJ-GT-MED), *The Impact of CEPEJ Guidelines on Civil, Family, Penal and Administrative Mediation*, CEPEJ-GT-MED(2017)8, 16 May 2018.

³⁰ Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Mediation Development Toolkit: Ensuring Implementation of the CEPEJ Guidelines on Mediation*, CEPEJ(2018)7, 27 June 2018.

³¹ Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Handbook for Mediation Lawmaking*, CEPEJ(2019)9, 14 June 2019.

D. Türk Hukukundaki Görünüm

Uluslararası ve karşılaştırmalı hukuk alanında alternatif çözüm yöntemlerinin benimsenmesi eğilimine benzer şekilde, Türk ceza hukukunda da alternatif çözüm yöntemlerinin benimsendiği görülmektedir. Bu çerçevede, Türk hukukunda cezai konularda benimsenen alternatif çözüm yöntemleri; “*mağdur-fail uzlaşması*”, “*kamu davasının açılmasının ertelenmesi*” ve “*seri muhakeme usulü*”dür. Bu yöntemlere bir de, alternatif bir yargılama yöntemi olarak “*basit yargılama usulü*”nın eklenmesi mümkündür. Bu alternatif çözüm yöntemleri; aslında olağan ceza yargılaması süreçlerinin alternatifi olarak değil; onlara ek olarak geliştirilen ve benimsenen muhakeme kurumlarıdır.³² Dahası, bu kurumlar kendilerine özgü kaygıları, ilkeleri ve kurallarıyla ceza adaleti sistemlerine eklenmektedir. Bu yönü itibarıyla, alternatif çözüm yöntemleri, olağan ceza muhakemesi işleyişi içinde kendilerine özgü birer küçük süreç ortaya çıkarmakta ve yargı sisteminin temel unsurlarından biri hâline gelmektedir.³³ Zira, alternatif çözüm yöntemleri olağan ceza yargılaması sürecinin içine gömülmüş birer küçük süreç görünümünde olsalar da, bu küçük süreçlerin birer “muhakeme şartı” olarak düzenlenmesi, ceza muhakemesindeki etkilerinin ve önemlerinin tespitinde bir fark yaratmaktadır. Bu fark, bir soruşturma ve kovuşturma sürecinde olağan ceza muhakemesi sürecinden ayrılmak veya buna dönebilmek için, alternatif çözüm yönteminin kendi iç muhakeme sürecinin tüketilmesinin gerekliliğinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde tek bir ceza muhakemesi sisteminden değil, yukarıda sayılan alternatif çözüm yöntemlerini de kapsayan ve iç içe geçmiş “ceza muhakemesi sistemleri”nden bahsetmek daha isabetli olacaktır. Yine, anılan yöntemlerin aslında birer “alternatif yöntem” olarak değil, “bütünleşik bir yapının parçaları” olarak değerlendirilmesi daha doğrudur.

Türk hukukunda uzlaştırma kurumunun ilk düzenleniş şeklinden beklenen verimin alınamaması³⁴, mevzuatta zaman zaman değişiklikler

³² Onarıcı adaletin ceza adalet sisteminin yerini almayı amaçlamadığı, onu tamamlamak için oluşturulduğu görüşü için bakınız; Hüsamettin Uğur, “Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Çocuklarda Uzlaşma”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 2010, 43, 123-144, s. 129.

³³ Benzer görüşler için bakınız; Deborah Thompson Eisenberg, “What We Know and Need to Know about Court-Annexed Dispute Resolution”, *South Carolina Law Review*, 2016, 67, 245-265, s. 245; Thomas J. Stipanowich, “ADR and the ‘Vanishing Trial’: The Growth and Impact of ‘Alternative Dispute Resolution’”, *Journal of Empirical Legal Studies*, 2004, 1(3), 843-912, s. 848.

³⁴ Uzlaştırma kurumundan umulan yarar ve sonuçların elde edilememesinin önemli nedenlerinden birinin, uzlaştırmanın bir onarıcı adalet kurumu olarak değil, iş yükünü azaltma amacıyla sisteme dâhil edilen bir kurum olması hakkında bakınız, Hakan A. Yavuz,

yapılmasına neden olmuştur.³⁵ Uzlaşma, 2005 yılında *Türk Ceza Kanunu*'nun 73. maddesinin 8. fıkrasıyla³⁶ ve *Ceza Muhakemesi Kanunu*'nun 253 ilâ 255. maddeleriyle hukukumıza girmiştir. Ayrıca, 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu*'nun 24. maddesinde de, faili suça sürüklenen çocuklar olan suçlar bakımından uzlaşma özel olarak düzenlenmiştir.³⁷ 6.12.2006 tarihli ve 5560 sayılı Kanun'un³⁸ kabulüyle birlikte, *Türk Ceza Kanunu*'nun 73. maddesinde yer alan uzlaşma hakkındaki hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı Kanun ile uzlaşma konusunda kapsamlı bir değişiklik gerçekleştirilmiş, uzlaşmanın esas ve usulü *Ceza Muhakemesi Kanunu*'nun 253, 254 ve 255. maddelerinde düzenlenmiştir. Ayrıca, *Çocuk Koruma Kanunu*'nun 24. maddesi, "*Ceza Muhakemesi Kanununun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır.*" şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, uzlaşma hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından yetişkinler ile aynı usule tâbi

"Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2015, 6 (23), 85-115, s. 100; Asuman A. Inceoğlu/Ulaş Karan, "Türkiye'de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi" in Galma Jahic/Burcu Yeşiladalı (eds.), **Onarıcı Adalet: Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, 45-81, s. 46.

³⁵ Uzlaştırma kurumunda zaman zaman gerçekleştirilen değişikliklere özgülenen çalışmalar için bakınız; Veli Özer Özbek/Koray Doğan, "Ceza Muhakemesi Kanunu'nda 5560 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *Ceza Hukuku Dergisi*, 2006, 1 (2), 227-252; Mustafa Albayrak, "Son Yasal Düzenlemeler Işığında Uzlaşma Kurumu Üzerine Düşünceler", *Terazi Hukuk Dergisi*, 2007, 10, 131-143; M. Nedim Bekri, "Ceza Muhakemesi Uygulamasında Uzlaşma", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, 6 (1), 73-98; Veli Özer Özbek, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Ceza Hukuku Dergisi*, 2016, 11 (32), 7-28; Murat Aydın, "6763 Sayılı Kanun ile Getirilen Uzlaşma Kurumunun Uygulanması", *Terazi Hukuk Dergisi*, 2017, 12 (126), 69-77.

³⁶ İlgili hüküm şu şekildedir:

"Suçtan zarar göreni gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişisi olup, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı bulunan suçlarda, failin suçu kabullenmesi ve doğmuş olan zararın tümünü veya büyük bir kısmını ödemesi veya gidermesi koşuluyla mağdur ile fail özgür iradeleri ile uzlaştıklarında ve bu husus Cumhuriyet savcısı veya hâkim tarafından saptandığında kamu davası açılmaz veya davanın düşürülmesine karar verilir."

³⁷ İlgili hüküm şu şekildedir:

"(1) Suça sürüklenen çocuklarla ilgili olarak uzlaşma, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olan veya kasten işlenen ve alt sınırı iki yılı aşmayan hapis veya adli para cezasını gerektiren ya da taksirle işlenen suçlarda uygulanır.
(2) Suç tarihinde onbeş yaşını doldurmayan çocuklar bakımından, birinci fıkrada öngörülen hapis cezasının alt sınırı üç yıl olarak uygulanır."

³⁸ *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*, Sayı: 5560, Tarih: 06.12.2006, R.G. 26381, 19.12.2006.

kılınmıştır. 26.06.2009 tarihli ve 5918 sayılı Kanun³⁹ ile Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253. maddesine “Uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde de uzlaşma hükümleri uygulanmaz.” hükmü eklenmiştir. 24.11. 2016 tarihli ve 6763 sayılı Kanun⁴⁰ ile de kurumun adı “uzlaştırma” olarak değiştirilmiştir. Anılan Kanun ile uzlaştırma kurumunun esas ve usulünde kapsamlı değişiklikler yapılmış, uzlaştırma kurumunun kapsamındaki suçlar genişletilmiştir. Tehdit (TCK m. 106/1), hırsızlık (TCK m. 141/1) ve dolandırıcılık (TCK m. 157) suçları da, değişiklikle birlikte uzlaştırma kapsamına alınmıştır. Önceki düzenlemede yer alan “etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçların” uzlaşma kapsamında olmayacağına ilişkin düzenleme de yürürlükten kaldırılmıştır.⁴¹ Ayrıca, suça sürüklenen çocuklar bakımından, uzlaştırma kapsamındaki suçlara ek olarak, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçların tamamı uzlaştırma kapsamına alınmıştır. Böylece, çocuklar bakımından uzlaştırma kurumunun kapsamı yetişkinlere oranla oldukça genişletilmiştir. 17.10.2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanun⁴² ile uzlaştırmanın kapsamı genişletilmiş ve daha kurumsal bir hâle getirilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. İş ve çalışma hürriyetinin ihlali (TCK m. 117/1; m. 119/1-c), güveni kötüye kullanma (TCK m. 155) ile suç eşyasının satın alınması veya kabul edilmesi (TCK m. 165) suçları bu değişiklikle birlikte uzlaştırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca, uzlaştırma sürecinin sürelerinde de bir değişiklik yapılmış; bu süreler artırılmış ve uzlaştırmanın en çok yetmiş gün içerisinde tamamlanması öngörülmüştür.⁴³ Büyük bu kanuni düzenlemelere ek olarak, 2017 yılında uzlaştırma kurumunun uygulanmasına yönelik *Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği*

³⁹ *Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Sayı: 5918, Tarih: 26.06.2009, R.G. 27283, 09.07.2009.

⁴⁰ *Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Sayı: 6763, Tarih: 24.11. 2016, R.G. 29906, 02.12.2016.

⁴¹ Bu düzenleme ile mala zarar verme (TCK m. 151), hakkı olmayan yere tecavüz etme (TCK m. 154/1), güveni kötüye kullanma (TCK m. 155/1), bedelsiz senedi kullanma (TCK m. 156), hukuki bir ilişkiye dayanan alacağı tahsil amacıyla dolandırıcılık (TCK m. 159), kaybolmuş veya hata sonucu elden çıkmış eşya üzerinde tasarruf (TCK m. 160) suçları da uzlaşma kapsamına dâhil edilmiştir.

⁴² *Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Sayı: 7188, Tarih: 17.10.2019, R.G. 30928, 24.10.2019.

⁴³ Bu sürenin bir düzenleyici süre olduğu hakkında bakınız; Berrin Akbulut/Murat Aksan, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 222. Bu sürenin hak düşürücü bir süre olduğu hakkında bakınız; Hüseyin Ertuğrul, “7188 Sayılı Kanun Sonrası Uzlaştırma Kurumu Üzerine Değerlendirmeler”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, 2020, 5 (2), 119-138, s. 127.

çıkarılmıştır.⁴⁴ 2019 yılında ise anılan Yönetmelik'te bazı değişiklikler yapılmıştır.⁴⁵

Türk hukukunda uzlaştırmaya ilişkin kanuni çerçeve ele alındığında, uzlaştırmanın muhakeme sürecine eklenen ve uyuşmazlıkları yargı dışına çıkarmaya yönelik olarak tasarlanan ve ceza mahkumiyetine engel olan⁴⁶ bir alternatif bir çözüm yöntemi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, uzlaştırmanın devletle fail arasındaki cezalandırma ilişkisini ortadan kaldıran ve muhakeme şartı olarak düzenlenen bir kurumdur.⁴⁷

Türk hukukunda uzlaştırma kurumuna bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak yönelişin ve benimsenmesinin nedenleri arasında; yargının iş yükünün fazlalığı ve muhakeme faaliyetinin zamansal ve parasal olarak maliyetli olması sayılabilir.⁴⁸ Bu bağlamda, adalet sistemi, uzlaştırmanın Türk hukukunda benimsenmesinden çeşitli yararlar ummaktadır. Bu çerçevede, mağdur-fail uzlaşmasının adalet sistemi bakımından ortaya çıkarması beklenen öncelikli yararlar; *daha hızlı ve daha az masraflı bir yöntem olması ile mahkemelerin iş yükünde belirli bir azalma sağlamasıdır.*

Alternatif çözüm yöntemleri, geleneksel yargılama sürecine kıyasla daha hızlı, daha az masraflı, daha az zaman tüketici ve daha çok sonuç alıcı yöntemler olarak kabul edilmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla, daha geniş bir yaklaşımla dosya yönetimi çerçevesinde ele alınabilecek olan uyuşmazlıkların daha hızlı bir şekilde çözülmesi potansiyelisiyle, alternatif çözüm yollarının olumlu etkilerinden biridir. Bu sayede, mahkemelerin biriken iş yükünde belirli bir azalma sağlanması umulmaktadır.

⁴⁴ *Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği*, Adalet Bakanlığı, R.G. 30145, 05.08.2017.

⁴⁵ *Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*, Adalet Bakanlığı, R.G. 30395 (4. Mükerrer), 31.12.2019.

⁴⁶ İzzet Özgenç, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ceza Hukukuna Giriş, Suç Teorisi, Yaptırım Teorisi, Milletlerarası Ceza Hukuku**, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2020, s. 737.

⁴⁷ Dolayısıyla, uzlaştırma hem ceza hukuku hem de ceza muhakemesi kurumu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, ceza ilişkisi usuli bir işlemle sona erdiği için, uzlaştırma ceza muhakemesi hukuku niteliği daha ağır basan bir kurum olarak ele alınmalıdır. Bakınız, Cumhur Şahin/Neslihan Göktürk, **Ceza Muhakemesi Hukuku – II**, 10. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020 s. 212; Nur Centel/Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 536; Hamide Zafer, “Türk Ceza Hukuku'nda Fail-Mağdur Uzlaşması (TCK m.73/8)”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2006, 5 (2), 117-140, s. 125.

⁴⁸ Ebubekir Yıldırım, **6763 ve 7188 sayılı Kanunlarla Yapılan Değişiklikler Işığında Türk Hukuk Sisteminde Uzlaştırma Kurumu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 26-31.

⁴⁹ Fiadjoe, s. 1.

Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nin 17. maddesiyle uzlaştırma yönteminin süresi belirlenmiştir. Buna göre, uzlaştırmacı, uzlaştırma evrakını teslim aldıktan sonra otuz gün içinde uzlaştırma işlemlerini sonuçlandırır. Eğer bu süre içerisinde uzlaştırmacı işlemleri sonuçlandıramazsa, durumu açıklayan bir dilekçeyle büroya başvurması hâlinde bürodan sorumlu Cumhuriyet savcısının onayı alınmak koşuluyla uzlaştırma bürosu bu süreyi her defasında yirmi günü geçmemek üzere en fazla iki kez daha uzatabilir. Bu hükümde öngörülen sürelerin, çoğu durumda olağan muhakeme sürecinden daha hızlı bir usul öngördüğü kuşkusuzdur. Dolayısıyla, Türk hukukunda uzlaştırmanın *daha hızlı bir yöntem* olduğu açıktır.

Türk hukukunda uzlaştırmanın *daha az masraflı bir yöntem* olduğu konusunda ise bu konuda sağlıklı bir veriye ulaşılamadığından, bu çalışmada mali açıdan kesin bir sonuca varılması mümkün olmamıştır. Ancak, uzlaştırmanın olağan muhakeme sürecine göre daha hızlı bir yöntem olması, daha sınırlı sayıdaki süje içermesi, daha az sayıda yargı organının süreçte yer alması gibi nedenlerle daha az masraflı bir yöntem olduğu konusunda çıkarımda bulunulabilir.

Son olarak, Türk hukukunda uzlaşma ile sonuçlanan dosya sayılarına bakıldığında ise uzlaşmanın benimsenmesi ve kapsamının genişletilmesinden umulan yararların gerçekleştiği söylenebilir. Zira, 2015 yılında 17.319 olan ve 2016 yılında 7.817 olan uzlaşma ile sonuçlanan dosya sayısı, 2017 yılında 223.469'a yükselmiştir. 2018 yılında yine 208.014 olan dosya sayıları, 2019 yılında ise en yüksek noktaya ulaşmış ve 238.905 olmuştur.⁵⁰ Bu sayılar ortaya koymaktadır ki, uzlaştırma, *mahkemelerin iş yükünde belirli bir azalma* sağlamaktadır.

Bu açıklamalar çerçevesinde, Türk hukukunda uzlaştırma kurumunun bir alternatif çözüm yöntemi olarak kendisinden beklenen yararları gerçekleştirdiği ve bu başlık altında çok temel bir sorun olmadığı görülmektedir. Buna karşın, ilerleyen sayfalarda incelenecek olan diğer iki başlık açınsındansa, farklı bir manzara ile karşılaşıldığını peşinen ifade etmek gerekmektedir.

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, *2019 Yılı Uzlaştırma İstatistiği*, [https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22720201054542019%20Yılı%20%20\(01.01.2019%20ilâ%2031.12.2019%20Tarihleri%20Arasındaki\)%20Uzlaştırma%20Verileri.pdf](https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22720201054542019%20Yılı%20%20(01.01.2019%20ilâ%2031.12.2019%20Tarihleri%20Arasındaki)%20Uzlaştırma%20Verileri.pdf), 06.01.2021.

II. Toplum ve Taraflar Bakımından Umulan Yararlar: “Onarıcı Adalet”

A. Kavram

Onarıcı adalet, ceza hukukunun geleceği hakkındaki tartışmaların merkezinde yer alan kavramlardan biridir. Geleneksel ceza adaleti modelinin ve ıslah edici adalet modelinin suçla mücadelede tam anlamıyla başarılı olamaması ve failin topluma kazandırılmasını öngören usullerin beklenen yararı sağlamaması⁵¹, onarıcı adaleti ortaya çıkaran düşünsel ortama güç kazandırmıştır. Gerçekten, onarıcı adalet kavramının, cezalandırıcı ve ıslah edici adalet yaklaşımlarının ortaya çıkardığı hayal kırıklığını gidermek için “yeni bir merceğe” olarak ortaya konulduğu⁵² ve birçok bakımdan, kendisinden öncekilerden farklı yaklaşımları içerdiği görülmektedir. Örneğin cezalandırıcı adalet anlayışında, suçun devlete karşı işlendiğini kabul edilirken; onarıcı adalette ise suçun bireylere ve topluma, yani insanlara ve ilişkilere karşı işlendiğini kabul edilmektedir.⁵³ Yine, geleneksel ceza adaleti sisteminde, tekrar suç işlenmesinin önlenmesi bakımından cezalara güvenilirken⁵⁴; onarıcı adalette, failin karar alma sürecinde yer aldığı bir yaklaşıma ve bu bağlamda failin, eyleminden doğan sorumluluğu üstlenmesine ve zararı gidermesine güvenilmektedir. Islah edici adalette ise, failin topluma kazandırılması için “eğitim” uygulamaları söz konusuysa, onarıcı adalette öncelikle mağdura odaklanılmaktadır.⁵⁵

⁵¹ Günümüz ceza adaleti sistemine getirilen eleştirilerden en önemlileri, mağdurun rolünün ve haklarının ihmal edilmesi ile cezaevlerinin suçluluk üzerindeki etkisidir; bakınız, Daniel W. Van Ness/Karen Heetderks Strong, **Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice**, Fifth Edition, Elsevier Publishing, Waltham, 2015, s. 13-15. Ayrıca bakınız, Ekrem Çetintürk, “Onarıcı Adalet Anlayışı ve Uzlaştırma Kurumunun Türk Ceza Adalet Sisteminde Algılanışı (Geleneksel Ceza Adalet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2009, 4 (9), 191-245, s. 200.

⁵² Howard Zehr, **Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice**, Herald Press, Pennsylvania, 1990, s. 175, vd. Zehr’in çalışması, cezalandırıcı adalet ile onarıcı adaletin karşılaştırılmasını yaparak onarıcı adaletin bu kapsamda ele alınmasını sağlayan ve akademik yazına da yön veren çalışmadır.

⁵³ Gordon Bazemore/Mara Schiff, “Introduction” in Gordon Bazemore/Mara Schiff (eds.), **Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities**, Routledge, New York, 2001, 1-17, s. 7.

⁵⁴ Cezanın özel önleme fonksiyonu bakımından hapis cezasının etkinliğinin kuşku ile karşılandığı ve cezaevindeki infaz koşullarının faillerin topluma kazandırılmasını güçleştirdiği hakkında bakınız, Özgenç, s. 735-736.

⁵⁵ Cezalandırıcı adalet ve ıslah edici adaleti karşılaştıran çeşitli çalışmalar için bakınız, Ekrem Çetintürk, **Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 44-59; Ali Rıza Töngür/Ekrem Çetintürk, “Onarıcı Adalet Anlayışının

Onarıcı adalet kavramının yerleşik bir tanımı olmadığı görülmektedir.⁵⁶ Dahası, onarıcı adalet çerçevesinde geliştirilen yüzlerce tasarının bulunması ve kavramın birçok farklı şekilde kullanılması da, üzerine uzlaşılacak bir tanım ortaya konulmasını oldukça güçleştirmektedir. Ancak, onarıcı adaletin tanımı hakkındaki tartışmanın sürekli tekrarlanması, onarıcı adalet programlarının gelişmesine engel olmamıştır. Dolayısıyla, literatürde onarıcı adaletin “tanımlanmaktan ziyade açıklanacak bir kavram olarak”⁵⁷ veya “ceza adalet sistemlerinde yer alan bazı uygulamaların ortak özelliklerine şekil veren bir adalet yaklaşımı olarak”⁵⁸ düşünülmesi önerilmektedir.

Bununla birlikte, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 2018 yılında benimsediği *Cezai Konularda Onarıcı Adalet Hakkında Tavsiye Kararı*’nda⁵⁹, onarıcı adaleti tanımladığı görülmektedir. Bu tanıma göre onarıcı adalet; “suçtan zarar görenlerin ve bu zarardan sorumlu olanların, özgürce rıza göstermeleri halinde, suçtan kaynaklanan sorunların eğitilmiş ve tarafsız bir üçüncü tarafın yardımıyla çözümüne aktif olarak katılmalarını sağlayan herhangi bir süreci ifade eder” (Madde II/3). Böylece, 1950’lerden itibaren çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılan ve Avrupa Konseyi bünyesinde Bakanlar Komitesi’nin 1999 tarihli Tavsiye Kararı’nda “cezai konularda arabuluculuk” olarak işaret edilen kavram, ceza hukukunun gelişimi de dikkate alınarak, “onarıcı adalet” şeklinde açıkça tanımlanmıştır. Aslında, Avrupa Konseyi’nden önce de onarıcı adalet kavramı, Avrupa Birliği tarafından *Suç Mağdurlarının Haklarına, Desteklenmesine ve Korunmasına İlişkin Asgari Standartlar Belirleyen ve 2001/220/JHA sayılı Konsey Çerçeve Kararının Yerini Alan 25 Ekim 2012 tarihli ve 2012/29/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi*’nde tanımlanmıştır.⁶⁰ İki tanım arasındaki

Teorik Temelleri”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2018, 17 (2), 7-26; Kathleen Daly, “Revisiting the relationship between retributive and restorative justice” in Heather Strang/John Braithwaite (eds.), *Restorative Justice: Philosophy to Practice*, Ashgate&Dartmouth, Aldershot, 2000, 33-54, s. 34-35.

⁵⁶ Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness, “The Meaning of Restorative Justice” in Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness (eds), *Handbook of Restorative Justice*, Willan Publishing, Devon, 2007, 5-23, s. 6.

⁵⁷ Çetintürk, 2017, s. 7-8.

⁵⁸ Akdeniz, s. 5.

⁵⁹ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Restorative Justice in Criminal Matters* (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers’ Deputies).

⁶⁰ European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, OJ L 315, 14.11.2012, p. 57-73.

fark, Avrupa Konseyi tarafından yapılan tanımda; onarıcı adaletin taraflarının basitçe “mağdur ve fail” olarak değil, “suçtan zarar görenlerin ve bu zarardan sorumlu olanlar” şeklinde ve suçun toplum ve mağdur haricindeki diğer taraflar bakımından da belirgin sonuçları olduğu dikkate alınarak tanımlanmış olmasıdır.⁶¹

Günümüzde uluslararası bir tanıma da kavuşan onarıcı adalet, hem değerler ve ilkeler içeren bir teori hem de bunların uygulandığı bir süreçtir. Onarıcı adaletin “süreç” kısmı, belirli bir suçun sonuçlarının ve gelecekteki etkilerinin, suçtan etkilenen tarafların ortak katılımıyla nasıl çözüleceğiyle ilgilenmektedir.⁶² Nitekim, *Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri*’nde⁶³ de “onarıcı süreç”; “genellikle bir kolaylaştırıcının yardımıyla, mağdurun ve failin ve uygun olduğu durumlarda bir suçtan etkilenen diğer bireylerin veya toplum üyelerinin suçtan doğan sorunların çözümü için, hep beraber etkin olarak katıldığı herhangi bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Madde I/2).

Onarıcı adalet, çoğunlukla Anglo-Sakson temelli bir kavram olarak görülmekte ve bu kavramın Kıta Avrupası’na daha sonraları, 1980’li yıllarda ithal edildiği kabul edilmektedir.⁶⁴ Gerçekten de modern onarıcı adaletin, “Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yerlilerden köklerini alan” bir anlayış olduğu kabul edilmektedir.⁶⁵ Bununla birlikte, modern onarıcı adaletin

⁶¹ Bu konudaki diğer açıklamalar için bakınız, Council of Europe, *European Committee on Crime Problems (CDPC) - b. Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters [1326 meeting]*, CM(2018)115-add2.

⁶² Tony Marshall, 1999, s. 5.

⁶³ United Nations Economic and Social Council, *Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters*, ECOSOC Res. 2000/14, U.N. Doc. E/2000/INF/2/Add.2 at 35 (2000).

⁶⁴ Onarıcı adaletin ilk uygulamaları, mağdur-fail arabuluculuğu şeklinde Birleşik Krallık’ta 1980’lerde başlamıştır. Ayrıntısı için bakınız; Tony F. Marshall, “The Evolution of Restorative Justice in Britain”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1996, 4 (4), 21-43. Almanya’da 1985 yılından itibaren mağdur ile fail arasında anlaşmayı esas alan pilot uygulamalar gerçekleştirilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Ayrıntısı için bakınız; Frieder Dünkel, “Täter-Opfer-Ausgleich: German experiences with mediation in a European perspective”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1996, 4 (4), 44-66. Bu yöndeki yaklaşım ve görüşler için bakınız; Çetintürk, 2017, s. 7; Abdullah Batuhan Baytaz, “Onarıcı Adalet’e Genel Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2013, LXXXI (1), 117-130, s. 118.

⁶⁵ Jessica M. Marshall, “(I Can’t Get No) Satisfaction: Using Restorative Justice to Satisfy Victims’ Rights”, *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2014, 15, 569-596, s. 582; Gordon Bazemore/Mara Schiff, “Understanding Restorative Community Justice: What and Why Now?” in Gordon Bazemore/Mara Schiff (eds.), *Restorative Community Justice:*

doğuşu, yalnızca Anglo-Sakson devletlerin yaklaşım ve çabaları ile açıklanamaz. Zira, bir suçun sonuçlarıyla nasıl yüzleşileceği ile bu sonuçların nasıl ortadan kaldırılacağı hakkındaki kaygıların, 1960'ların sonlarında Kıta Avrupası'ndaki teorik tartışmaların da konusu hâline geldiği bilinmektedir. Hatta, bu dönemde Avrupa'da yenilikçi yaklaşımlar hakkında kimi somut öneriler de ortaya atılmıştır. Kuşkusuz, aynı dönemde Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de benzer teorik tartışmalar yürütülmüş ve mağdur-fail uzlaşmasının ilk denemeleri 1970'lerin ortalarında bu ülkelerde yapılmıştır. Dahası, bu ilk girişimlerin Kıta Avrupası hukukçularının teorik çalışmalarından “açıkça etkilendikleri” belirtilmektedir.⁶⁶ Dolayısıyla, genelde onarıcı adalet anlayışının, özelde ise mağdur-fail uzlaşmasının yalnızca Anglo-Sakson hukuk kültürünün kaygılarını yansıtan kurumlar olarak kabulü çok isabetli değildir. Bu kavramlar, mevcut adalet sistemlerinin ve ceza adaletinin değişmesi gerektiği düşünceleri sonucunda⁶⁷ dünyanın farklı yerlerinde, farklı hukuk ailelerinin ve geleneklerinin ortak kaygı ve çözüm arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

B. Onarıcı Adaletin Temel İlkeleri

Onarıcı adalet, halen gelişmekte olan bir kavramdır ve gittikçe daha fazla hukuk sisteminde karşılık ve uygulama alanı bulmaktadır. İlk benimsenen onarıcı adalet programları, mağdur ile failin uzlaşmasına ve mağdurun zararının giderilmesine odaklanmıştır.⁶⁸ Onarıcı adaletin kurumsallaşmasıyla birlikte, daha geniş çaplı politikalar ve artan sayıda onarıcı adalet programları uygulandığı görülmektedir. Bu programlar, farklı hukuk sistemlerinde, kültürlerde ve bağlamlarda, birbirinden belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Mağdur-fail uzlaşması, topluluk veya aile grup konferansı, daire tartışması ve toplum heyetleri gibi birçok program, farklı hukuk sistemlerinde gerek yetişkinler gerekse çocuklara yönelik olarak çok farklı şekillerde

Repairing Harm and Transforming Communities, Routledge, New York, 2001, 21-46, s. 22-26.

⁶⁶ Ivo Aertsen/Jolien Willemsens, “The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2001, 9, 291-300, s. 291.

⁶⁷ Onarıcı adaletin düşünsel temelleri hakkındaki bakınız; Öznur Sevdiren, “Cezalandırmada Bir Paradigma Değişikliği Olarak Onarıcı Adalet Felsefesi: Bir Sentez Denemesi-I”, *Ceza Hukuku Dergisi*, 2011, 6 (15), 103-129; Galma Akdeniz, “Onarıcı Adalet Yaklaşımı ve Kavramsal Temelleri”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, XVI (1), 1-23, s. 8, vd.; Mahmut Kaplan, “Onarıcı Adalet ve Türk Ceza Hukukuna Yansımaları”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, 5 (1), 59-86, s. 64-66.

⁶⁸ Bradshaw/Roseborough, s. 15.

benimsenmektedir.⁶⁹ Birbirinden belirgin şekilde farklı olsalar da, tüm bu programlarda ortak bazı değer ve ilkeler bulunmaktadır.⁷⁰ Bu ortak değerlerin en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

Suçun bireylere karşı işlenen bir fiil olduğu⁷¹, tarafların karar verme süreçlerine katılımı⁷², failin suçun sorumluluğunu üstlenmesi⁷³, suçun nedenlerinin ve başkalarına etkisinin taraflar tarafından daha iyi anlaşılması⁷⁴ ve suçun neden olduğu zararların giderilmesi. Bu çerçevede, onarıcı adaletin üç temel sütunu olduğu kabul edilmektedir: “Katılım”, “zararlar ve ihtiyaçlar” ile “yükümlülükler”.⁷⁵ Bir başka ifadeyle; “diyalog”, “tazmin” ve “hesap verebilirlik”, onarıcı adalet programlarının en önemli unsurlarıdır.⁷⁶ Bu bağlamda, onarıcı adalette üç sorunun yanıtı aranmaktadır: Kim zarar gördü? İhtiyaçlar çerçevesinde zarar nasıl giderilebilir? Zararın giderilmesi kimin yükümlülüğüdür?⁷⁷

Onarıcı adalet anlayışının temelinde, suça verilecek tepkinin belirlenmesi sürecinde suçtan doğrudan etkilenen kişilere doğrudan katılım imkânı verilmesi ve mağdurun suç nedeniyle uğradığı zararlarının giderilmesi düşüncesi yer almaktadır. Ancak, onarıcı adalet, bunun çok daha ötesinde bir gelişim göstermiştir. Bu çerçevede onarıcı adalet, sürecin taraflarını, yani mağduru, faili ve toplumu karar verme sürecinin merkezine yerleştirmekte ve suçun sonuçlarının giderilmesinde aktif bir rol tanımaktadır.⁷⁸ Fail merkezli olan ceza adaleti anlayışının aksine, onarıcı adalet, mağdur, fail ve toplum olmak üzere üç grupta ilgilenmektedir. Nitekim bu husus, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin *Cezai Konularda Onarıcı Adalet Hakkında Tavsiye Kararı*’nda onarıcı adaletin “mağdur ile fail arasında doğrudan veya dolaylı

⁶⁹ Bu hususa, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin *Cezai Konularda Onarıcı Adalet Hakkında Tavsiye Kararı*’nda da işaret edilmiştir. Bakınız *supra* dipnot 59, m. II/5.

⁷⁰ Tali Gal, **Child Victims and Restorative Justice – A Need-Rights Model**, Oxford University Press, New York, 2011, s. 12.

⁷¹ Allison Morris/Gabrielle Maxwell, “Implementing Restorative Justice: What Works?” in Allison Morris/Gabrielle Maxwell (eds.), **Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles**, Hart Publishing, Portland, 2001, 267-281, s. 267.

⁷² Morris/Maxwell, s. 267.

⁷³ Morris/Maxwell, s. 267-268.

⁷⁴ Morris/Maxwell, s. 268.

⁷⁵ Howard Zehr, **The Little Book of Restorative Justice**, Good Books, New York, 2014, s. 31-33.

⁷⁶ Gordon Bazemore, “The “Community” in Community Justice: Issues, Themes, and Questions for the New Neighborhood Sanctioning Models”, **Justice System Journal**, 1997, 19 (2), 193-227, s. 201.

⁷⁷ Zehr, 2014, s. 47-48.

⁷⁸ Zehr, 2002; Gal, s. 12.

bir diyalog şeklinde ortaya çıktığı” ve “bu diyalogun suçtan etkilenen diğer kişilerin de uygun oranda katılımını içereceği” şeklinde belirtilmiştir.⁷⁹ Suçtan etkilenen diğer kişiler ise, mağdur ve faile destek olanlar, ilgili meslek sahipleri ve etkilenen toplulukların üye veya temsilcileri olarak örneklendirilmiştir.⁸⁰ Tavsiye Kararı’nda bütün bu kişiler, onarıcı adalet süreçlerine katılan “ taraflar” olarak isimlendirilmişlerdir.

Cezai Konularda Onarıcı Adalet Hakkında Tavsiye Kararı’nda da açıkça belirtildiği üzere, onarıcı adaletin iki temel ilkesi bulunmaktadır: Suça verilecek tepkinin belirlenmesi sürecine mağdur, fail ve toplum aktif bir şekilde olarak katılması (“ tarafların katılımı ilkesi”) ve suça verilecek tepkinin, esas olarak suç nedeniyle bireyler, ilişkiler ve toplum üzerinde ortaya çıkan zararları belirlemeye ve gidermeye yönelik olması (“zararın giderilmesi ilkesi”). Bu iki temel ilkeye ek olarak belirtilebilecek diğer önemli onarıcı adalet ilkeleri ise; gönüllülük; müzakereci ve saygılı diyalog; dahil olanların ihtiyaçları ve çıkarları için eşit ilgi; usul adaleti; fikir birliğine dayalı anlaşma; onarım, yeniden bütünleştirme ve karşılıklı anlayışa ulaşmaya odaklanma ve tahakkümden kaçınmak şeklinde sıralanabilir. Bütün bu ilkelerin, ceza adaletine yönelik daha geniş reformların temelini oluşturacak bir çerçeve olarak kullanılması mümkündür.

C. Çocuklar Yönünden Onarıcı Adalet

Onarıcı adaletin ve ondan umulan yararların gerçekleşmesi için, uzlaştırma kurumunun onarıcı adaletin temel kabullerini ve ilkelerini içerecek şekilde modellenmesi gerekmektedir. Somutlaştırmak gerekirse, onarıcı adalet bağlamında yapılandırılmış bir uzlaştırma kurumundan beklenen yararlar öncelikle şunlardır: Mağdur-ve fail arasında bir diyalog kurulması ve toplumsal katılımın sağlanması, tarafların kendilerini ifade edebilmeleri, mağdurun ihtiyaçlarının ve zararlarının ortaya konulması, failin fiilinin

⁷⁹ Bakınız *supra* dipnot 59, m. II/4.

⁸⁰ Amerika Birleşik Devletleri’nde mağdur-fail arabuluculuğunun otuz yıldan uzun bir süre uygulanması sürecinde çeşitli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ikisi, mağdur veya fail olan kişilere destek olmak üzere müzakerelerde destekleyici kişilerin bulunması ile toplumun artan bir şekilde uzlaştırma sürecinde rol oynaması olmuştur. Bu konudaki açıklamalar ve değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mark S. Umbreit/Robert B. Coates/Betty Vos, “Victim offender mediation: An evolving evidence-based practice” in Dennis Sullivan/Larry Tifft (eds.), **Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective**, Routledge, Oxon, 2006, 52-62, s. 53-54.

sorumluluğunu üstlenmesi ve mağdurun ve toplumun zararlarının fail tarafından giderilmesi.

Bu beklentiler ve bunlara göre şekillendirilmiş bir uzlaştırma modeline duyulan ihtiyaç, suça sürüklenen ve mağdur çocuklarla ilgili uzlaştırma uygulamaları bakımından daha da önem kazanmaktadır. Zira çocuk adalet sistemleri, suça sürüklenen çocukların tekrar suç işlemelerinin önlenmesi ve topluma kazandırılmalarını temel amaçları olarak benimsemektedir. Nitekim, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin çocukların adalet sistemindeki konumuna ilişkin en önemli düzenlemelerinden birisi olan ve 2010 yılında benimsenen *Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber İlkeler*'de⁸¹ de çocuklar bakımından özellikle arabuluculuk, ceza kovuşturmalarından ayrılma ve alternatif çözüm yöntemlerinin benimsenmesi hususuna vurgu yapılmıştır.

Çocuk adalet sistemleri, geleneksel olarak, cezalandırıcı adalet ve ıslah etme veya tedavi modelleri üzerinde şekillendirilmiştir. Cezalandırıcı adalet modeli, çocuklar tarafından işlenen suçların devlete karşı işlendiğini ve devletin faile uygun bir ceza vermesini öngörmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımı, cezanın sonraki suçluluğu önleyeceği şeklindedir. Bununla birlikte, cezalandırıcı adalet modellerinin yeni suçluluğu etkin şekilde önleyemediği gözlemlenmiştir.⁸² Islah edici model ise denetimli serbestlik, meslek kazandırma eğitimleri, bilişsel beceri eğitimleri ve davranışsal terapilerle failin ıslahına odaklanmaktadır. Ancak, ıslah edici modellerin de tekrar eden suçluluğu azaltmadaki başarısına işaret eden çok sınırlı kanıt bulunmaktadır.⁸³ Onarıcı adalet programları ise, çocuk adalet sistemlerinin temel amaçlarını etkili bir şekilde gerçekleştirilme potansiyeli taşıyan, alternatif bir yaklaşım ortaya koymaktadır.⁸⁴ Nitekim, birçok yargı sisteminde onarıcı adalet programları öncelikle suça sürüklenen çocuklar için geliştirilmiş ve bu uygulamalar, daha sonra yetişkinlere uygulanan

⁸¹ Council of Europe, *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice*, (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies).

⁸² William Bradshaw/David Roseborough, "Restorative Justice Dialogue: The Impact of Mediation and Conferencing on Juvenile Recidivism", **Social Work Faculty Publications**, 2005, 69 (2), 15-21, s. 15.

⁸³ Bradshaw/ Roseborough, s. 15.

⁸⁴ Onarıcı adaletin alternatif bir yaklaşım olduğu hakkında bakınız; Gordon Bazemore/Mark Umbreit, "Rethinking the Sanctioning Function in Juvenile Court: Retributive or Restorative Response to Youth Crime", **Crime and Delinquency**, 1995, 41 (3), 296-316, s. 298; Mustafa Serdar Özbek, "Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Adalet Programları ve Çocuk Arabuluculuğu" in **Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008, 449-466, s. 450.

programların da temelini oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'a⁸⁵ ek olarak İtalya⁸⁶ ve Belçika⁸⁷ gibi Kıta Avrupası ülkelerinde, onarıcı adalet uygulamaları çocuklar özelinde yaygınlaşmış ve kurumsallaşmıştır. Ayrıca, günümüzde birçok ülkede onarıcı adalet, cezalandırıcı ve ıslah edici adalet yerine çocuk adaleti sisteminin temel bağlantı noktası olarak kabul edilmektedir.⁸⁸

Çocuklar bakımından onarıcı adalet programlarının uygulanmasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar hem benimsenen program türleri hem de bu programlar kapsamında değerlendirilen suç tipleri bakımından ortaya çıkmaktadır. Çocuklar bakımından en çok yararlanan onarıcı adalet programları; kamu hizmeti yapmak, mağdur-fail uzlaşması, aile grup konferansı ve grup müzakeresidir.⁸⁹ Kıta Avrupası'nda mağdur-fail uzlaşması daha çok uygulanırken, Anglo-Sakson hukuk kültüründen gelen devletlerde ise konferans ve müzakere gibi yöntemlerin daha çok tercih edildiği görülmektedir.⁹⁰ Çocuklar bakımından onarıcı adalet programlarının

⁸⁵ Adam Crawford/Tim Newborn, **Youth Offending and Restorative Justice: Implementing Reform in Youth Justice**, Willan Publishing, Devon, 2003, s. 5.

⁸⁶ Giuliana Romualdi, "Problem-Solving Justice and Alternative Dispute Resolution in the Italian Legal Context", **Utrecht Law Review**, 2018, 14 (3), 52-63, s. 60.

⁸⁷ Ivo Aertsen, "The Intermediate Position of Restorative Justice: The Case of Belgium" in Ivo Aertsen/Tom Daems/Luc Roberts (eds.), **Institutionalizing Restorative Justice**, Willan Publishing, Devon, 2006, 68- 92, s. 69.

⁸⁸ Ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız, Lode Walgrave, "Towards restoration as the mainstream in youth justice" in Elizabeth Elliott/Robert M. Gordon (eds.), **New Directions in Restorative Justice: Issues, Practice, Evaluation**, Willan Publishing, Devon, 2005, 3-25. Bu tespitin Avusturya, Belçika, Finlandiya, Almanya, Hollanda ve Kuzey İrlanda bakımından geçerli olduğu hakkında bakınız, Frieder Düinkel/Philip Horsfield/Andrea Păroşanu, "Introduction" in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 3-17, s. 6. Yeni Zelanda hakkındaki tespit için bakınız; Zehr, 2014, s. 12.

⁸⁹ Frieder Düinkel/Joanna Grzywa-Holten/Philip Horsfield/Andrea Păroşanu, "Restorative Justice and Juvenile Offenders in Europe – Comparative overview" in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 175-247, s. 192-203.

⁹⁰ Düinkel/Grzywa-Holten/Horsfield/Păroşanu, s. 192, 194, 200; Tim Chapman, "The Conceptual and Theoretical Framework" in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume II: Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European Model for Restorative Justice with Children and Young People**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 11-38, s. 36.

uygulanmasındaki diğer fark ise suç tipleri bakımından ortaya çıkmaktadır. Örneğin mağdur-fail arabuluculuğunda suçlar, geleneksel olarak, mal varlığına karşı suçlar ile küçük saldırılardır. Nitekim, Fransa’da uzlaştırma sadece hafif suçlar bakımından uygulanmaya devam etmektedir.⁹¹ Ancak, günümüzde uzlaştırma ciddi suçlarla ilgili olarak da söz konusu olmaktadır.⁹² Örneğin Türkiye’de uzlaştırma; yaralama, tehdit, haberleşmenin gizliliğini ve özel hayatın gizliliğini ihlal, dolandırıcılık, çocuğun kaçırılması ve alıkonulması gibi çok daha ciddi suçlar bakımından uygulanmaktadır.

Onarıcı adalete hâkim olan temel yaklaşım ve değerler ise çocuklar bakımından da geçerlidir. Dahası anılan yaklaşımların benimsenmesi ve uygulanması, kırılgan bir grup olan çocuklar söz konusu olduğunda daha da önem taşımaktadır. Dolayısıyla, çocuklara özgü onarıcı adalet programlarının modellenmesinde ve uygulanmasında hem suça sürüklenen çocuklar hem de mağdur çocuklar bakımından özel bir muameleye ihtiyaç bulunmaktadır.⁹³ Ayrıca, onarıcı adaletin öncelikleri arasında yer alan tekrar eden suçluluğun önlenmesi, çocuk suçluluğuyla mücadelenin de öncelikli hedefleri arasındadır.⁹⁴

Çocuklar hakkındaki bir onarıcı adalet programının etkililiği; onarıcı adalet anlayışının ilke ve amaçlarını gerçekleştirilmesi, süreçlerin bu değer ve ilkelere uyumluluğu ve somut çıktıları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, çocuklar bağlamındaki uzlaştırmanın Türk hukukundaki güncel mevzuat ve uygulamasının, onarıcı adalet ilkelerini ve amaçlarını gerçekleştirmekten uzak olduğu ya da gereği gibi gerçekleştiremediği kimi düzenleme ve uygulamaların bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

⁹¹ Mustafa Taşkın, “Fransız Ceza Hukukunda Uyuşmazlıkların Muhakeme Dışı Çözüm Yolları Bağlamında Yaptırım Sözleşmesi ve Müessesenin Türk Ceza Hukukunda Uygulanabilirliği”, **Terazi Hukuk Dergisi**, 2010, 41, 17-46, s. 18.

⁹² Mark S. Umbreit/Robert B. Coates/Betty Vos, “Victim Impact of Meeting with Young Offenders: Two Decades of Victim Offender Mediation Practice and Research” in Allison Morris/Gabrielle Maxwell (eds.), **Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles**, Hart Publishing, Portland, 2001, 121-144, s. 123.

⁹³ Benzer yaklaşım için bakınız; Gal, s. 12.

⁹⁴ Bakınız; Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2003) 20 of the Committee of Ministers to Member States concerning New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice*, (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers’ Deputies), m. II/1-i; Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2008) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures*, (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers’ Deputies), m. 2.

D. Türk Hukukundaki Görünüm

Türkiye’de onarıcı adalet konusundaki tartışmalar, 2005 yılında mağdur-fail arabuluculuğunun “uzlaşma” adıyla hukukumuza girmesiyle birlikte tetiklenmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu tasarısı hakkında Adalet Komisyonu Raporu’nda, “Uzlaşma” başlıklı 265. maddenin gerekçesinde “onarıcı adalet” kavramı açıkça zikredilmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla, karşılaştırmalı hukukta gözlemlenen alternatif çözüm yöntemlerinin ceza hukukundaki görünümlerinin onarıcı adalet anlayışı ile desteklenmesi eğiliminin, Türk hukuku bakımından da geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Uzlaştırma kurumu ile Türk hukukunda en ciddi kurumsal yapısına kavuşan onarıcı adalet bakımından, bu anlayışın yerleştirilmesi ve özellikle çocuklar yönünden etkili biçimde işletilmesiyle ilgili çeşitli sorunların bulunduğu görülmektedir. Bu sorunlar; hem “katılım ilkesi” yönünden, hem “zararın giderilmesi ilkesi” yönünden, hem de “tekrar eden suçlulukla mücadele gereksinimi” yönünden gözlemlenebilmektedir. Aşağıda, bu başlıklar altında karşımıza çıkan sorunlara işaret edilmektedir.

1. Katılım İlkesi Yönünden Görülen Sorunlar:

a) Suça Sürüklenen Çocuğun Katılımı

Suçta verilecek tepkinin belirlenmesi sürecine mağdur, fail ve toplumun aktif katılımı olarak ifade edilebilecek *tarafların katılımı ilkesinin*, Türk hukukunda çocuklar bakımından hayata geçirilebildiğini söylemek mümkün değildir. Zira bu ilkenin özü; taraflar arasında bir diyalog kurulmasına dayanmaktadır. İlaveten, uzlaşma sürecine tarafların gönüllü katılımı esastır. Buna karşın, hukukumuza *uzlaştırma teklifinin çocuğa yapılmadığı* ve *uzlaştırma müzakerelerine çocukların katılmadığı* bir yapı ve uygulama hâkimdir.

Özellikle konuya suça sürüklenen çocuklar yönünden bakıldığında, onarıcı adaletin gerekleri; suçun sebep olduğu maddi ve manevi zararın giderilmesine yönelik onarıcı bir süreç inşası, failin işlediği suçun mağdur üzerindeki etkilerini telafi etmesi, mağdurun sürecin dışında tutulmayarak süreç hakkında söz sahibi olmasına imkân tanınması şeklinde sıralanabilir.

⁹⁵ Bakınız; **Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/535, 1/292)**, Dönem: 22, Yasama Yılı: 3, TBMM S. Sayısı: 698.

Buna karşın, mevzuattaki hükümlere bakıldığında, bu gerekliliklerin aksine bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Gerçekten, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun uzlaşma teklifinin yapılabileceği kişilerin sayıldığı 253. maddesinin dördüncü fıkrasında; uzlaştırmacının şüpheli ile mağdur veya suçtan zarar görene uzlaşma teklifinde bulunacağı, şüphelinin, mağdurun veya suçtan zarar görenin reşit olmaması halindeyse, uzlaşma teklifinin kanuni temsilcilerine yapılacağı belirtilmiştir. Yargıtay da, yaşı fark etmeksizin, tüm çocuklar bakımından uzlaştırma teklifinin çocuğa yapılmasını bir bozma nedeni olarak kabul etmekte ve ancak, on sekiz yaşını dolduran çocuğun kendisine teklif yapılabileceğini kabul etmektedir.⁹⁶

Görüldüğü üzere, bütün bu düzenlemeler, özellikle belirli olgunluğa erişmiş ve ayırt etme gücüne sahip olan çocuğa teklif yapılmaması ve hatta teklif konusunda çocuğun görüşünün dâhi sorulmaması nedeniyle, onarıcı adaletin gereklerinden uzak kalmaktadır. Durumu böyle olunca da, mevcut düzenlemede, kanuni temsilci ile suça sürüklenen veya mağdur çocuğun uzlaşma yoluna gitme konusundaki çıkarlarının çatışması ihtimali göz ardı edilmiş olmaktadır. Benzer şekilde, kanuni temsilcinin, kendisine yapılan uzlaşma teklifi üzerine, kararını üç gün içinde uzlaştırmacıya bildirmemesi halinde de, teklif reddedilmiş sayılmakta ve çocuk aleyhine bir durumun ortaya çıkması mümkün hale gelmektedir.⁹⁷

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253. maddesinin 14. fıkrasında ise; uzlaştırma müzakerelerine kimlerin katılabileceği düzenlenmektedir. Buna göre; şüpheli, mağdur, suçtan zarar gören, kanuni temsilci, müdafî ve vekilin müzakerelere katılabileceği hüküm altına alınmıştır. İlk bakışta çocuğun da müzakerelere katılımına imkân veren bu hüküm, çocuklar bakımından yaygın bir biçimde uygulanmamaktadır. Gerçekten, failin ya da mağdurun çocuk olduğu hâllerde, uzlaştırma müzakereleri uzlaşma teklifini kabul eden kanuni temsilci ile yürütülmektedir. Görüldüğü üzere bu uygulama, onarıcı adaletin, suça verilecek tepkinin belirlenmesi sürecine mağdur ve failin aktif olarak katılması ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Benzer şekilde, gönüllülük, müzakereci ve saygılı diyalog kurulması, fikir birliğine dayalı anlaşma yeniden bütünleştirme ve karşılıklı anlayışa ulaşmaya odaklanma gibi ilkeler de, çocuk mağdurun veya suça sürüklenen çocuğun müzakerelerde yer almasına izin verilmemesi nedeniyle hayata geçirilememiş olmaktadır.

⁹⁶ Yargıtay 13. CD, 03.03.2016, E. 2015/2032, K. 2016/3593.

⁹⁷ Mustafa Özbek, "Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Değişiklikler Çerçevesinde Mağdur Fail Uzlaştırmasının Usûl ve Esasları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007, 56 (4), 123-205, s. 164.

b) Mağdur Çocuğun Katılımı

Geleneksel ceza adaleti sistemi, bugüne kadar mağduru yalnız bırakmıştır. Buna karşın, onarıcı adalet anlayışının temel yaklaşımlarından biri, mağduru odağına alması ve onun zararının giderilmesini öncelikli bir hedef olarak belirlenmesidir. Bu çerçevede onarıcı adaletin gerekleri; uzlaştırma sürecinde mağdurun konumunun güçlendirilmesi, mağdurun sürece katılımının sağlanması ve suç nedeniyle uğranan zararların ve mağdurun ihtiyaçlarının tespiti olarak belirginleşmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi de, ceza hukukunda uzlaşma konusuna öncelikle mağdur hakları açısından yaklaşmış, mağdurun menfaatlerinin korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasının ceza adaletinin temel işlevlerinden biri olduğunu belirterek, bu amaçla uzlaştırma programlarının incelenmesini önermiştir.⁹⁸ Yargıtay da uzlaştırmanın geliştirilme amaçlarından birinin “mağdurun haklarının korunması” olduğunu ifade etmiştir.⁹⁹ Bu bağlamda uzlaştırma, mağdurun güçlendirilmesine, failin hesap verebilirliğine ve zararların tazminine vurgu yapan “diyalog-temelli” bir süreç olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁰

Onarıcı adalet programları; ilk dönemlerinde çoğunlukla fail üzerine eğilmekteyken, günümüzde mağduru ön plana çıkaran bir yaklaşım benimsemektedir. Hatta, mağdur haklarının da gelişimiyle birlikte, programların mağdur odaklı modellenmesi öne çıkan kaygılardan biri hâline gelmiştir. Uzlaştırma kurumu da bu eğilimden etkilenmektedir. Mağdur odaklı bir uzlaştırma sürecinde dikkate alınması gereken ilkeler; mağdurun güvenliği, uzlaştırmaya tâbi kılınan suçların dikkatli bir şekilde belirlenmesi, uzlaştırma sürecinde ilk önce fail ile görüşülmesi, failin gönüllü katılımının sağlanması, mağdurun tercihlerinin ön planda tutulması ile mağdurun görüşmelere uygun bir şekilde hazırlanması gibi yol gösterici ilkelerdir.¹⁰¹ Zira çeşitli ampirik verilere ve pek çok ülke deneyiminin de gösterdiği üzere, suç mağdurlarının büyük bir çoğunluğu, uzlaştırma ve diyalog imkânı

⁹⁸ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure* (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies).

⁹⁹ Yargıtay 17. CD, 27.11.2017, E. 2017/5072, K. 2017/14611.

¹⁰⁰ Mark S. Umbreit/Jean Greenwood, **Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialogue**, University of Minnesota Center for Restorative Justice & Peacemaking, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, Washington DC, 2000, s. 2.

¹⁰¹ Bu yol gösterici ilkelerin neler olabileceği ve ayrıntıları hakkında bakınız, Umbreit/Greenwood, s. 8-16.

sunulması hâlinde, sürece katılmayı tercih etmektedir.¹⁰² Ayrıca, onarıcı adalet süreçlerine katılan mağdurların, sonraki süreçlerde suçtan kaynaklı olarak daha az korku ve kızgınlık hissettiği de, konuyla ilgili araştırmalarda ortaya konulan bulgular arasında yer almaktadır.¹⁰³

Uzlaştırma sürecine dâhil olan taraf mağdur bir çocuk olduğunda ise mağdur odaklı bir uzlaştırma kurumunun daha dikkatli modellenmesi gerekmektedir. Çocuk mağdurlar söz konusu olduğunda, çocukların ihtiyaçları ile haklarını bir arada gözeten bir sistemin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴ Zira, çocuklar, suç karşısındaki en kırılgan gruplardan biridir. Günümüzde, ceza muhakemesi süreçlerinde çocukla diyalog kurulmaması, çocuğun muhakeme sürecinde yabancılaştırılması, mağdur çocuğun iyiliğinin bir amaç olarak gözetilmemesi ve mağdur çocuğun etkili bir şekilde korunamaması gibi yetersizlikler gözlemlenmektedir.¹⁰⁵ Çocuk mağdurların haklarının korunması ve ihtiyaçlarının gözetilmesi bakımından onarıcı adaletin bir araç olarak kullanılması mümkündür. Bu bağlamda, mağdur çocukların durumunun onarıcı adalet bakımından ayrıca ele alınması ve uzlaştırma uygulamasında mağdur çocuklarının haklarının ne kadar gözetildiğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Öncelikle, mağdur çocukların kendi deneyimlerini anlatabilme, ortaya çıkan zararı tanımlayabilme ve ihtiyaçlarını ifade edebilme imkânına sahip olması gerekmektedir. Ancak, çocuklar, yaşları fark etmeksizin çoğu durumda ceza muhakemesi süreçlerinin dışında bırakılmakta, kendilerine danışılmamakta ve en iyi ihtimalle, bir “süje”den ziyade “korunması gereken bir nesne” muamelesi görmektedir.¹⁰⁶ Uzlaştırmada, suça sürüklenen çocuklara benzer şekilde, mağdur çocuklara uzlaşma teklifi yapılmamakta ve bu çocuklar müzakerelere katılmamaktadır. Dolayısıyla da onarıcı adalet ile umulan; kendini ifade etme, faille diyalog kurma gibi yararlar, bu çocuklar bakımından ortaya çıkmamaktadır.

Bütün bu hususlara ek olarak, ceza muhakemesinde kamusal yönün ağır basması nedeniyle, mağdurun özel yararlarının da ihmal edildiği görülmektedir.¹⁰⁷ Mağdur çocuklar söz konusu olduğunda ise, ihmal edilen bu

¹⁰² Çalışmalar göstermektedir ki farklı programlarda mağdurların sürece katılma oranı yüzde altmış ve yetmiş oranlarında gözükmektedir. Bakınız, Umbreit/Greenwood, s. 5.

¹⁰³ Jonas-van Dijk/Zebel/Claessen/Nelen, s. 953.

¹⁰⁴ Çocukları sürece dâhil eden bir onarıcı adalet için ihtiyaçlar-haklar modelinin ayrıntıları için bakınız; Gal, s. 3, vd.

¹⁰⁵ Gal, s. 6.

¹⁰⁶ Gal, s. 3.

¹⁰⁷ Cumhur Şahin, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi: Süleyman Arslan’a Armağan**, 1998, 6 (1-2), 221-297, s. 287.

yararlar daha da önem kazanmaktadır. Çocuk mağdurların ihtiyaçları ve mağduru oldukları suçun üzerlerindeki etkileri ceza muhakemesi süreçlerinde değerlendirilmediği için, çocuk mağdurlar duygusal olarak iyileşememekte ve suçu geride bırakamamaktadırlar. Bu durum, çocuğun mağdur statüsünde olduğu uzlaştırma süreçlerinde de değişmemektedir. Zira uzlaştırmada, mağdur çocukların uğradıkları zararların ve ihtiyaçlarının tespiti hakkında hukuksal bir mekanizma öngörülmemiştir.

Bu hususlara ek olarak, uzlaştırma sonrasında mağdur çocuklar üzerinde suçun etkilerinin giderilmesine yönelik Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nde bir düzenleme bulunmamaktadır. Yönetmelik'te çocuklara özgü koruyucu ve destekleyici tedbirlerin esas olarak suça sürüklenen çocuklar bakımından uygun görülürse talep edilebileceği düzenlenmiştir. Ancak, bu hükümlerde mağdur çocuk bakımından özel ve açık bir düzenleme yoktur. Çocuk Koruma Kanunu'na ve bu tedbirlere, korunma ihtiyacı olan çocuk olduğundan mağdur çocuklar bakımından her zaman başvurulabileceği düşünülebilirse de, bunun uzlaştırma sürecinde mutlaka dikkate alınması gereken bir husus olmadığı ve zorunlu olarak uygulanmadığı açıktır.

Bu açıklamalar sonucunda, uzlaştırma sürecinde ve sonrasında onarıcı adalatten beklenen yararların mağdur çocuklar bakımından tam anlamıyla gerçekleştiğinden bahsedilmesi pek mümkün değildir.

2. Zararın Giderilmesi İlkesi Yönünden Görülen Sorunlar

Onarıcı adaletin temel ilkelerinden ikincisi, suça verilecek tepkinin, esas olarak suç nedeniyle bireyler, ilişkiler ve toplum üzerinde ortaya çıkan zararı belirlemeye ve gidermeye yönelik olması, yani *zararın giderilmesi ilkesidir*. Bu bağlamda, suça sürüklenen çocukların, *gerçekleştirdikleri fiilin sonuçlarının farkına varması ve bu fiilin sorumluluğunu üstlenmesi*, onarıcı adaletin gerçekleşmesi bakımından zorunludur. Yine bu çerçevede, onarıcı adaletin gerçekleşmesi ve sistemden beklenen yararların ortaya çıkabilmesi için, uzlaştırma müzakeresi neticesinde belirlenen edimin, ilkesel olarak, suça sürüklenen çocuk tarafından ifa edilmesi gerekmektedir. Zararın giderilmesi, eski hâle getirme, tazmin etme, onarma, anlaşma sağlama veya özür dileme şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu eylemler, doğrudan veya dolaylı ya da esaslı veya sembolik nitelikte olabilir.¹⁰⁸

Ne var ki, yukarıda açıklanan bu ilke bakımından da uygulamamızda çeşitli sorunlar bulunduğu görülmektedir. Nitekim *Ceza Muhakemesinde*

¹⁰⁸ Walgrave, 2005, s. 6.

Uzlaştırma Yönetmeliği'nin 33. maddesinde, sınırlı sayıda olmayan çeşitli edim türleri belirtilmiş olmakla birlikte, uygulamamızda kendisine uzlaştırma teklifi yapılan ve müzakerelere katılan kanuni temsilciler, konusu parasal olan edimleri de bizzat yerine getirmektedirler. Özür dilemek gibi parasal nitelikte olmayan edimlerin kabul edilmesi hâlinde ise, çocuğun iradesinin ortaya konulmadığı bir süreçte, şahsa sıkı sıkıya bağlı bir edimin ifasına karar verilmesi gibi tutarsız bir durum ortaya çıkmaktadır. Dahası, kanuni temsilcinin özür dileme edimini kabul ettiği ama suça sürüklenen çocuğun özür dilemek istemediği bir ihtimalin nasıl çözüme kavuşturulacağı da belirsizdir. Bu uygulama, onarıcı adalette her halükârda failin hatalı bir eylem gerçekleştirdiğini anlaması ve bunu telafi etmesi gerektiği hususlarını karşılamaktan uzaktır. Halbuki, yukarıda da belirtildiği üzere, suça sürüklenen çocukların eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi ve gönüllü bir şekilde belirlenen edimleri, yaşlarının ve olgunluk seviyelerinin elverdiği ölçüde bizzat ifa etmesi, onarıcı adalet bağlamında büyük önem taşımaktadır.

3. Tekrar Eden Suçlulukla Mücadele Yönünden Görülen Sorunlar

Bilindiği üzere onarıcı adalet, ceza adaletinin odak noktasını fail olmaktan çıkaran ve mağdur ile toplumun uğradığı zararları ve ihtiyaçlarını merkeze alan bir yaklaşım getirmiştir.¹⁰⁹ Bununla birlikte, failin topluma kazandırılması ve tekrar eden suçluluğun önlenmesi ile kamu güvenliğinin artırılması da, onarıcı adaletin öncelikleri arasındadır.¹¹⁰ Belirtmek gerekir ki, tekrar eden suçluluğun azaltılması, onarıcı adaletin amaçlarından biri olmayıp; olumlu sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.¹¹¹

Onarıcı adaletin temel beklentilerin birisi; failin fiili nedeniyle neden olduğu zararın farkına varması, pişman olması ve zararın sorumluluğunu üstlenerek tekrar suç işlememesidir. Yargıtay da, mağdurun zararının tazmininin uzlaşma dışında da mümkün olduğu; ancak, failin uzlaşma ile “işlediği suçun sorumluluğunu kabul edip üstlenerek ve sonuçlarını gidererek toplumla yeniden bütünleşme olanağı” elde edeceği belirtmektedir.¹¹² Yine, “suç faillerinin topluma kazandırılması”, Yargıtay tarafından uzlaştırmanın geliştirilme amaçlarından biri olarak ifade edilmektedir.¹¹³ Suça sürüklenen

¹⁰⁹ Susan M. Olson/Albert W. Dzur, “Revisiting Informal Justice: Restorative Justice and Democratic Professionalism”, *Law & Society Review*, 2004, 38, 139-176, s. 139.

¹¹⁰ Jiska Jonas-van Dijk/Sven Zebel/Jacques Claessen/Hans Nelen, “Victim–Offender Mediation and Reduced Reoffending: Gauging the Self-Selection Bias.”, *Crime & Delinquency*, 2020, 66 (6–7), 949-972, s. 950.

¹¹¹ Zehr, 2014, s. 14.

¹¹² Yargıtay CGK, 05.07.2005, E. 2005/10-84, K. 2005/90.

¹¹³ Yargıtay 17. CD, 27.11.2017, E. 2017/5072, K. 2017/14611. Uzlaştırmanın dolandırıcılık ya da hırsızlık suçlarında suç oranını azaltmayacağını, basit dolandırıcılık ya da hırsızlık

çocuklar bakımındansa topluma kazandırma amacı daha da önem kazanmaktadır. Uzlaştırma ile uyumsuzluğun ortadan kaldırılması halinde dahi, çocukların topluma kazandırılması amacı geçerli olmaya devam etmektedir. Bu amaçla hukuk sistemleri, suça sürüklenen çocuklar hakkında mağdur-fail uzlaştırması sonucunda belirlenen edim haricinde çeşitli tedbirlere ve mekanizmalara başvurmaktadır.

Bu genel eğilimlere paralel olarak, Türk hukukunda da uzlaşmanın gerçekleşmesi hâlinde suça sürüklenen çocuklar bakımından suç tekrarı riskini önleyecek ya da çocukları topluma kazandıracak tedbirler uygulanması mümkündür. Nitekim Yönetmelik'in 9, 20 ve 21. maddelerinde Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesinde düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirlerin bu çocuklar bakımından uygulanabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu muhtemel uygulama her bir somut olay bakımından savcının takdirine bırakılmaktadır. Dolayısıyla, özellikle parasal edim belirlenen uzlaştırmalarda, koruyucu ve destekleyici bir tedbirin uygulanması da söz konusu olmadığında, suça sürüklenen çocuk üzerinde hiçbir onarıcı etki ortaya çıkmamaktadır.

III. Çocuklar Bakımından Umulan Yararlar: “Çocuğun Yüksek Yararı”

A. Kavram

“Çocukluk” hukuki bir kavramdır ve hukuk düzenlerinin belirledikleri yaşa kadar, her insan çocuk statüsündedir.¹¹⁴ Hukukta “çocuk” kavramı, hem ana baba ile olan soy bağına hem de yetişkinlikten önceki dönemi ifade etmek üzere kullanılır.¹¹⁵ Çocukların sınırlı kapasiteleri, yüksek kırılganlıkları ve başkalarına bağımlılıkları, çocuklara ilişkin konuların tartışılmasını kendine özgü bir konu hâline getirmektedir. Bu nedenlerle, ceza muhakemesinde suça

suçlarını yaygınlaştıracaklarını ileri süren bir çalışma için bakınız; Şeniz Anbarlı Bozaday/Avni Akın Ürönel, “Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2018, 16 (32), 329-344, s. 342. Belirtmek gerekir ki, bu çalışmadaki öngörü herhangi bir veri ile desteklenmemiştir.

¹¹⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesine göre, daha erken reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar olan her insan çocuk sayılır, United Nations, *Convention on the Rights of the Child*, 20.10.1989, UNTS 1577. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de içtihatlarında bu tanıma benimsemektedir. Örneğin bakınız, AİHM, *Çoşelav/Türkiye Davası*, Başvuru No. 1413/07, 9 Ekim 2012, p. 36.

¹¹⁵ Özden Özer Taşkın, “Velayet Hakkının Kullanılması, Velayetin Değiştirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, 6 (1), 239-262, s. 241.

sürüklenen çocukların yargılanması ile mağdur çocukların ihtiyaçlarının ve haklarının gözetilmesi için, kendine özgü bir hukuki çerçeveye ihtiyaç vardır.

Çocuklar hakkındaki ya da çocukları ilgilendiren yargılamalar konusunda çeşitli ilkeler ortaya çıkmış ve zaman içinde yerleşik hâle gelmiştir. Bu ilkeler; çocuklara özgü bir adalet sisteminin kurulması, çocukların “cezalandırılmasının” değil “topluma kazandırılmasının” hedeflenmesi, çocuklar hakkında hapsedilmenin son çare olarak kabul edilmesi ve çocuk yargılamasında bu hedefleri gerçekleştirebilecek alternatif yöntemlerin benimsenmesidir. Bu ilkelerin gelişiminde, çeşitli uluslararası düzenlemelerin de öncü bir rolü bulunmaktadır. Bu uluslararası düzenlemelerin bir kısmı çok taraflı sözleşmeler gibi bağlayıcı hukuk metinleri iken, diğer bazıları ise esnek hukuk metinleridir. Yine, bu metinlerin bir kısmı evrensel, diğer bir kısmı ise bölgesel niteliklidir.

Çocukların hukuki statüsünü, haklarını ve çocuklara özgü bir adalet sisteminin niteliklerini belirleyen belgelerin başında *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* gelmektedir. 1989 tarihli bu Sözleşme, dünyada en çok devlet tarafından onaylanan insan hakları belgesidir. Ayrıca, Sözleşme, çocuklarla bağlantılı muhakeme kurumlarının ve işlemlerinin söz konusu olduğu hâllerde dikkate alınması gereken en önemli uluslararası belgedir. Sözleşme’de “çocuğun yararı” en temel düşünce olarak benimsenmiş ve çocukların korunması bakımından çeşitli haklar düzenlenmiştir. Sözleşme’nin güvence altına aldığı hakların çerçevesini; ilk kırk maddesinde belirlenen yaşama hakkı, isim hakkı, görüşlerini ifade etme hakkı, dinlenilme hakkı gibi haklar ile 41. maddesinde yer alan “daha geniş düzenlemelerin bu Sözleşme hükümlerinden etkilenmeyeceğine” dair hüküm belirlemektedir.

Anılan Sözleşme’den dört yıl önce, 1985 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen *Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar*¹¹⁶, ya da daha yaygın bilinen adıyla *Pekin Kuralları* ise, 5. maddesiyle çocuk ceza adaletinin temel amacını “çocuğun iyileştirilmesi” olarak belirlemiş ve çocuk suçlulara gösterilecek tepkinin, mevcut koşullar ile “orantılı” olması gerektiğini vurgulamıştır. Birleşmiş Milletler tarafından çocuklarla ilgili benimsenen bir başka belge ise *Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler*

¹¹⁶ United Nations, *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)* (Adopted by General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985).

Rehber İlkeleri ya da yaygın isimlendirmesiyle *Riyad İlkeleri*'dir.¹¹⁷ 1990 yılında kabul edilen Riyad İlkeleri ile çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesi hedeflenmekte ve bütüncül bir çocuk adalet sisteminin önleyici boyutuna dikkat çekilmektedir. Riyad İlkeleri'nin 3. maddesinde, bu ilkelerin yorumlanmasında "çocuk merkezli bir yaklaşım"ın (*child-centred orientation*) benimsenmesi ve çocukların "toplumsallaştırmanın ve denetimin nesneleri" (*mere objects of socialization or control*) olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine 4. madde hükmüyle, çocuğun refahının suçluluğu önleyici programların odak noktası olması gerektiği belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler'in çocukların korunmasına ilişkin evrensel nitelikli çabalarına ek olarak, Avrupa Konseyi de bu konuda bölgesel bir hukuki çerçeve oluşturulmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu konuda Avrupa Konseyi tarafından öncülük edilen başlıca düzenleme; 2000 yılında benimsenen *Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*'dir.¹¹⁸ Bu Sözleşme haricinde, doğrudan veya dolaylı olarak çocukları konu edinen veya ilgilendiren birçok uluslararası düzenleme Konsey tarafından hazırlanmış ve üye devletler tarafından benimsenmiştir.¹¹⁹ Çocukların yargılanması hakkında büyük önem taşıyan bir diğer Avrupa Konseyi metni ise *Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber İlkeler*'dir. Bu İlkeler'de çocuk dostu adaletin temel ilkeleri; "katılım", "çocuğun yüksek yararı", "onur", "ayrımcılıktan korunma" ve "hukukun üstünlüğü" olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

Günümüzde, çocuk adalet sisteminin genel hukuki çerçevesi, yukarıda anılan bu uluslararası hukuk metinleri ile çizilmiştir. Çocuk adalet sisteminin gelişimi içerisinde ise dört temel hakkın ön plana çıktığı ve çocuk adalet sisteminin bu haklar etrafında şekillendirilmesi gerektiğinin kabul edildiği görülmektedir. Bu haklar; *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*'de düzenlenen ayrımcılık yasağı (m. 2), çocuğun yüksek yararı (m. 3), çocuğun yaşama ve gelişme hakkı (m. 6) ile çocuğun görüşlerini ifade etme ve ciddiye alınma (m. 12) haklarıdır. Nitekim, bu haklar "şemsiye hak" ya da "temel yönlendirici ilke" olarak da kabul edilmektedirler.

¹¹⁷ United Nations, *United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines)*, (Adopted and proclaimed by General Assembly Resolution 45/112 of 14 December 1990).

¹¹⁸ Council of Europe, *European Convention on the Exercise of Children's Rights*, 25.01.1996, ETS No. 160.

¹¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi bu sözleşmelerden önde gelen birkaçıdır.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, anılan diğer şemsiye haklardan ayrılmakta ve çocuklarla ilgili bütün hukuki süreçlerde gözetilmesi gereken en temel evrensel ilke olarak kabul edilmektedir. Çocuğun yüksek yararı, ilk olarak 1959 tarihli *Çocuk Hakları Bildirgesi*'nin 2. ilkesinde ortaya konulmuştur.¹²⁰ İlkenin gerçek anlamda hukuki bir bağlayıcılık kazanması ve çocuklara ilişkin konularda temel ilke hâline gelmesi ise *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* ile gerçekleşmiştir.¹²¹ Nitekim, iki düzenleme arasındaki bir diğer fark da; Bildirge'de çocuğun ilgi ve koruma gerektiren bir nesne olarak algılanması söz konusuysa, Sözleşme'de çocuğun hak sahibi bir süje olarak algılanmasıdır.¹²² Bu fark, çocuğun yüksek yararından ne anlaşılması gerektiği ve bu yararın nasıl belirleneceği konusunda da bir fark ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, bir hak süjesi olarak "çocuğun iradesi" çocuğun yüksek yararı ilkesinin belirlenmesinde önemli bir unsur olacaktır.

Sözleşme'nin 3. maddesinde çocuğun yüksek yararının, çocuğa ilişkin tüm müdahale ve yargılamalarda temel ilke olacağı düzenlenmektedir.¹²³ İlke, Sözleşme'nin İngilizce metninde "*the best interests of the child*" olarak, Fransızca metninde ise "*l'intérêt supérieur de l'enfant*" şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre, İngilizce'de "çocuğun en iyi yararları", Fransızca'da ise "çocuğun yüksek yararı" ifadeleri tercih edilmiştir. Kavram, Türkçe tercümede ise vurgusunu kaybetmiş ve yalnızca "çocuğun yararı" şeklinde ifade edilmiştir.¹²⁴

¹²⁰ İlgili ilke şu şekildedir:

"Çocukların özel bir korumadan yararlanabilmeleri; onlara hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedensel, fikri, ahlaki, ruhsal ve sosyal yönden gelişmelerini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır."

¹²¹ İlkenin kabul edilmesine ve yazımına ilişkin tartışmalar için bakınız, Philip Alsyon/Bridget Gilmour-Walsh, *The Best Interest of the Child: Towards a Synthesis of Children's Rights and Cultural Values*, UNICEF, 1996, s. 9-12.

¹²² Jean Zermatten, *The Best Interest of the Child: Literal Analyses, Function and Implementation*, Working Report, Institut International des Droits de l'Enfant, 2010, s. 2.

¹²³ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesinin 1. fıkrasında, "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yaşama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşünce olarak vurgulanmaktadır." hükmü yer almaktadır.

¹²⁴ Bu hususa dikkat çeken çalışma için bakınız, Memduh Cemil Şirin, "Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış", *Çocuk ve Medeniyet*, 2019, 2, 219-240, s. 220-221.

Sonuçta, bu konuda benimsenen ifade ne olursa olsun, Sözleşme’ye göre çocuğun yararının sağlanmasının temel bir hedef olduğuna kuşku yoktur.¹²⁵ Ayrıca, çocuğun yüksek yararı, bir hak olmanın ötesinde, çocuk haklarının tümünün yaşama geçirilmesi için bir kılavuz niteliğindedir. Çocuğun yüksek yararı, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin 14 Sayılı Genel Yorumu* ile “temel bir hak”, “temel ve yorumlayıcı bir hukuk ilkesi” ve “bir usul kuralı” olarak ifade edilmiştir.¹²⁶ Buna karşın, bu kadar önemli bir ilke olan çocuğun yüksek yararı ilkesinin Sözleşme’de tanımlanmamış olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

İlkenin tanımlanmamış olmasının en az bir adet olumlu, bir adet de olumsuz sonucunun ortaya çıktığından söz edilebilir. Bu durumun olumlu etkisi, açıkça tanımlanmamış olan ilkenin esnek, takdire açık, somut olayın özelliklerine uyarlanabilir nitelikte olmasıdır.¹²⁷ Bu özellikleri itibarıyla çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuk haklarının belirli bir çocuğun şartlarına uyarlanmasına ve somutlaşmasına yarayan temel ilke konumundadır. İlkenin tanımlanmamış olmasının olumsuz bir etkisi ise; özellikle ilkenin içeriğinin belirlenmesi konusunda yönlendirici düzenlemelerin olmaması veya bunların bilinmemesi hâlinde ortaya çıkmaktadır. Bu hâllerde; çocuk adaletiyle ilgili kişiler, bu kavrama annelik veya babalık içgüdüleriyle yaklaşmakta ve kendi çocukluk veya çocuk yetiştirme deneyimlerini, kavramın objektif içeriğinin yerine ikame etmektedirler.¹²⁸ Halbuki, böylesi bir uygulama çocuğun yüksek yararı ilkesi ile bağdaşmaz niteliktedir. Zira bu ilke, çocuk üzerindeki yetişkin otoritesinin, bireysel ebeveynlik içgüdülerine ya da çocuk yetiştirme deneyimleri gibi örneklerde somutlaşan kapsamını sınırlamak için benimsenmiştir.¹²⁹ Bu bağlamda, çocuğun yüksek yararı ilkesinin olumlu sonuçlarının pekiştirilmesi, olumsuz sonuçlarından ise kaçınılması için, ilkenin kapsamının hukuki unsurlarla somutlaştırılması ve belirlenmesi gerekmektedir.

¹²⁵ Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar/ Rifat Murat Önok, **İnsan Hakları El Kitabı**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 730.

¹²⁶ United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC), *General Comment No. 14 (2013) on the Right of the Child to Have his or her Best Interests Taken as a Primary Consideration (art. 3, para. 1)*, 29 May 2013, CRC/C/GC/14.

¹²⁷ Hayrunnisa Özdemir/Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 17.

¹²⁸ Neva Öztürk/Gökçen Taner/Ersoy Kontacı, **Çocukların Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2019, s. 76.

¹²⁹ Zermatten, s. 6.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 14 Sayılı Genel Yorumu'na göre çocuğun yüksek yararının ortaya çıkarılması iki adımlı bir süreçle mümkündür: Yüksek yararın değerlendirilmesi ve yüksek yararın belirlenmesi.¹³⁰ Bu yaklaşıma göre “yüksek yararın değerlendirilmesi”; belirli bir bireysel çocuk veya çocuk grubu için belirli bir durumda bir karar vermek için gerekli tüm unsurların değerlendirilmesini ve dengelenmesini içerir. Bu adım, karar verici ve personeli tarafından yürütülür ve çocuğun katılımını gerektirir. “Yüksek menfaatin belirlenmesi” ise; yüksek menfaat değerlendirmesine dayanarak, çocuğun yüksek menfaatini belirlemek için tasarlanmış katı usuli güvencelerle donatılmış resmi süreci ifade etmektedir. Bu iki adımlı süreç de göstermektedir ki, çocuğun yüksek yararı; hem uygulanacağı hukuki bağlam ve kurum hem de somut çocuk ve ilgili koşullar bakımından her bir durum için ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Elbette ki bu değerlendirme, keyfilikten uzak olmalı ve belli sınırlar içerisinde gerçekleştirilmelidir. Bu sınırlar ise hem uluslararası metinlerde hem de ulusal mevzuatlarda belirlenmektedir.

Uluslararası sözleşme hükümleri ile diğer uluslararası hukuk metinleri, çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde dikkate alınacak ilk düzenlemelerdir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hükümlerine bakıldığında, Sözleşme'nin kimi maddelerinde çocuğun yararının ilgili maddenin uygulanmasında açıkça belirtilmektedir. Bununla birlikte, madde metninde açıkça belirtilmemiş olsa bile, Sözleşme'nin ilk kırk bir maddesinde sıralanan tüm haklar, çocuğun yüksek yararını belirlenmesinde kullanılmaktadır.¹³¹ Dolayısıyla Sözleşme, çocuğun yüksek yararını belirli bir oranda tanımlamaya ve belirlemeye imkân veren normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede, çocuğun yüksek yararının da Sözleşme'deki diğer haklar ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Sözleşme'de yer alan kimi haklar, çocuğun yararına olan hususları belirlemekte, kimisi ise çocuğun yararına olmayan hususlara işaret etmektedir. Örneğin Sözleşme'nin 12. maddesinde yer alan “(çocuğun) kendisini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etme hakkı” ve 16. maddesinde düzenlenen “özel yaşama sahip bir birey olarak tanınma ve saygı görme hakları” çocuğun yararına olan hususları düzenlemektedir. Bu hükümlerin aksine, Sözleşme'nin 19. maddesinde düzenlenen “şiddete maruz kalmama” ile 33 ila 36. maddelerinde düzenlenen “istismar edilmeme” ise çocuğun yararına olmayan hususları

¹³⁰ Nitekim, Birleşmiş Milletler Göç Örgütü çocukların yüksek yararının belirlenmesinde bu iki aşamalı usulü uygulamaktadır. Ayrıntıları için bakınız; UNHCR, **Guidelines on the Assessing and Determining the Best Interests of the Child**, 2018.

¹³¹ Öztürk/Taner/Kontacı, s. 42.

düzenlemektedir. Ayrıca, *Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber İlkeler*'de de çocukların yüksek yararının gözetilmesinde çeşitli hususların dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu hususlar; “çocukların görüşlerine ve düşüncelerine gereken önemin verilmesi”; “haysiyet, özgürlük ve eşit muamele gibi çocuğun diğer bütün haklarına her zaman saygı gösterilmesi” ve “ilgili tüm yetkililerce, çocuğun ruhsal ve bedensel sağlığı ve hukuki, sosyal ve ekonomik çıkarları da dâhil olmak üzere, zarar görebilecek bütün menfaatlerinin gereğince dikkate alınabilmesi”dir. *Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber İlkeler*'de bu üç hususun çocuğun yüksek menfaatinin belirlenmesinde kapsamlı bir yaklaşımla benimsenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Uluslararası düzenlemelere ek olarak, birçok ülke düzenlemesinde de çocuğun yüksek yararını belirlemeyi sağlayacak ilke ve standartlar belirlendiği görülmektedir. Örneğin Avusturalya, Kanada, Almanya, İspanya, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi çok sayıda ülkede, çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde takdir yetkisinin sınırlarını belirleyen kanuni hükümler yer almaktadır.¹³² Bu düzenlemelerde çok çeşitli ölçütler bir arada değerlendirilmektedir. Bu ölçütler; “çocuğun katılımı ve görüşleri”, “çocuğun ihtiyaçları”, “çocuğun yaşam koşullarının istikrarlılığı”, “çocuğun güvenliği ve korunması”, “çocuğun kendisinden sorumlu olanlar ile ilişkileri”, “çocuğun kültürel kimliği”, “ebeveynlerinin bakış açısı”, “çocuğun geleceği” ile “çocuğun yüksek yararının belirlenmesinin diğer ilkeler karşısındaki ağırlığı ile zamansal ve usuli yükü”dür.¹³³

Uluslararası ve ulusal düzenlemelerde çeşitli unsurlar ile somutlaştırılan çocuğun yüksek yararının belirlenmesi, zaman içerisinde değişebilecek bir değerlendirmedir. Çocuğun fiziki ve psikolojik gelişimi ile olgunlaşması, ihtiyaçlarının değişmesi, geleceğe dönük yaklaşımlarının belirginleşmesi gibi hususlar, çocuğun yüksek yararının da zaman içerisinde tekrar belirlenmesini gerektirebilir. Bir çocuğun yüksek yararının belirlenmesi sürecinde çocuk hakkında alınacak kararların kısa ve uzun vadeli olarak değerlendirilmesinde ise, zaman içerisinde çocuğun gelişen kapasitesine saygı gösteren ve çocuğun iradesinin dikkate alındığı bir yapının kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda, “çocuğun katılımı” ilkesi de “çocuğun yüksek yararı” ilkesini tamamlayan bir ilke olarak mutlaka dikkate alınmalıdır. Kaldı ki, *Birleşmiş Millet Çocuk*

¹³² Marit Skivenes/Line Marie Sørsdal, “The Child’s Best Interest Principle across Child Protection Jurisdictions” in Asgeir Falch-Eriksen / Elizabeth Backe-Hansen (eds.), **Human Rights in Child Protection: Implications for Professional Practice and Policy**, Palgrave Macmillan, Cham, 2018, 59-88, s. 65, vd.

¹³³ Skivenes/Sørsdal, s. 69, vd.

Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesine göre, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuk, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahiptir ve bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken ağırlık verilmelidir. Yine, *Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi* de, 3. maddesiyle, yeterli idrake sahip olduğu kabul edilen bir çocuğa, çocuğun kendisini ilgilendiren davalarda bilgilendirilme, kendisine danışılma ve görüşünü ifade etme hakkı tanımıştır. Bu hükümlere göre, çocuğun katılım hakkının, çocuğun yaşı ve olgunluğuna bağlı olması gerektiği açıktır. Bununla birlikte, çocuğun dinlenmesi ve görüşünün alınması, bu görüşün her zaman kabul edileceği anlamına da gelmemektedir. Dolayısıyla, katılım hakkına göre çocuğun kendisiyle ilgili kararlara katılması sağlanmalı; ama onun görüşleri ve son kararı tek başına belirleyici olmamalıdır.

B. Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi ve Uzlaştırma

Çocuk haklarının ve çocuk yargılamalarının hukuki çerçevesini belirleyen uluslararası düzenlemelerde, çocukları ilgilendiren yargılamalarda mağdur-fail arabuluculuğu gibi alternatif yöntemlerin kullanılması da teşvik edilmektedir.

Pekin Kuralları'nın 11. maddesiyle çocuk suçluluğu olaylarının resmi ceza usulüne başvurulmaksızın, sorunların çocuklara özgü yargı dışı yollarla çözülmesini kolaylaştırmak için “topluluk programları”, “geçici gözetim ve rehberlik” ve “çocuk mağdurlarının zararlarının tazmin usulü” öngörülerek arabuluculuğun kurumsallaşması ve kullanılması teşvik edilmiştir. Dolayısıyla, bu hüküm ile uzlaştırma kurumunun çocuklar bakımından uygulanması, bir esnek hukuk belgesiyle bile olsa, bir yükümlülük hâline getirilmiştir.

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 13. maddesi de, Birleşmiş Milletler düzenlemelerine benzer şekilde, çocukları ilgilendiren davalarda arabuluculuk ve benzeri yöntemlerin kullanılmasını teşvik etmektedir.¹³⁴ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin arabuluculuk uygulamaları ile ilgili tavsiye kararlarından üç tanesi ise doğrudan çocuk

¹³⁴ İlgili hüküm şu şekildedir:

“Anlaşmazlıkların önüne geçmek veya çözmek, adli bir merci önünde çocukları ilgilendiren davaları önlemek için taraflar arabuluculuk ve anlaşmazlıkların çözümü ne yönelik diğer tüm yöntemlerin uygulanmasını ve taraflarca belirlenen uygun durumlarda bu yöntemlerin bir anlaşmaya varmakla kullanmasını teşvik ederler.”

suçluluğu hakkındadır. Bakanlar Komitesi'nin, çocuk suçlarına karşı toplumsal tepkiler hakkındaki *R(87)20 sayılı Tavsiye Kararı*'nda hükümetler, kovuşturmadan ayrılmak ve arabuluculuk usullerinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla, mevzuatlarını ve uygulamalarını gözden geçirmeye davet edilmişlerdir.¹³⁵ Bakanlar Komitesi'nin, göçmen ailelerden gelen genç kişiler arasındaki çocuk suçluluğuna toplumsal tepkiler hakkındaki *R(88)6 sayılı Tavsiye Kararı*¹³⁶ ile ise, bu çocukların ayrımcılığa uğramaması için çeşitli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmış ve bu çocukların da vatandaş çocuklar gibi adalet ve bakım sistemindeki ceza kovuşturmalarından ayrılmak, arabuluculuk ve diğer yeni tür müdahalelerden yararlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bakanlar Komitesi'nin çocuk suçluluğunun ele alınışındaki yeni yöntemler ve çocuk adaletinin rolüne ilişkin *Rec(2003)20 sayılı Tavsiye Kararı*'nda¹³⁷ ise çocuk, suçluluk, çocuk adaleti sistemi kavramlarının tanımlarına yer verilmiş ve çocuk adalet sisteminin temel amaçları belirlenmiştir. Tavsiye Kararı'nın 7. maddesiyle de, resmi kovuşturmayla uygun alternatiflerin kapsamının artırılmasının gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, anılan bu alternatiflerin resmi bir usulün parçası olması, orantılılık ilkesine saygı duyması, çocuğun yüksek yararını yansıtmaması ve kural olarak serbestçe kabul edilmeleri hâlinde uygulanmaları gerekmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, çocuklar bakımından resmi kovuşturmayla alternatif yöntemlerinin benimsenmesinin kendisi, çocuğun yüksek yararına yararlıdır. Dolayısıyla, özellikle suça sürüklenen çocuklarla ilgili olarak uzlaştırmanın uygulanması, çocuğun yararına bir düzenlemedir. Bununla birlikte, yalnızca çocuklar bakımından uzlaştırmanın benimsenmesi, bu ilkenin hayata geçirilmesi için yeterli sayılamaz. Aynı zamanda, çocuklar bakımından uzlaştırmaya ilişkin sistem ve kuralların belirlenmesinde de çocuğun yüksek yararı ilkesinin temel ölçüt olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Çocuğun yüksek yararının çocuklar hakkındaki uzlaştırma süreçlerinde temel bir ölçüt olarak benimsenmesi de, bu tercihle uyumlu

¹³⁵ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

¹³⁶ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (88) 6 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families* (Adopted by the Committee of Ministers on 18 April 1988 at the 416th meeting of the Ministers' Deputies).

¹³⁷ Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2003) 20 of the Committee of Ministers to Member States concerning New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice*, (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies).

çeşitli değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu değişiklikler arasında; kendileri ile ilgili konularda “çocukların iradelerinin ortaya konulması” ve kendileri ile ilgili süreçlere “çocukların katılımının sağlanması” öne çıkmaktadır.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi bakış açısıyla Türk hukukundaki uzlaştırma uygulamasına bakıldığında ise, çeşitli eksikler ya da sorunlu hususlarla karşılaşılmalıdır. Bu sorunlu hususların başında; uzlaştırma sürecinde çocuğun hak sahibi bir süje olarak algılanmaması gelmektedir. Bunun yansımaları ise, uzlaştırma sürecinde çocuğun iradesinin aranmamasında ve süreçlere çocuğun katılımının sağlanmamasında somutlaşmaktadır.

C. Türk Hukukundaki Görünüm

1. Çocukların İradesinin Ortaya Konulması Bakımından Görülen Sorunlar

Çocuklar bakımından uzlaştırmının Türk hukukundaki düzenleme ve uygulamasında, çocuğun bir taraf olarak kabulüyle ilgili çeşitli sorunlar bulunduğu görülmektedir. Zira anılan ilke uyarınca, söz konusu olan süje ister suça sürüklenen çocuk isterse mağdur çocuk olsun, bunların taraf olarak kabul edilmesi ve bir hak süjesi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yukarıda onarıcı adalet bağlamında “katılım hakkı” yönünden ortaya konulan sorunlar, çocuğun yüksek yararı bağlamında çocuğun iradesinin ortaya konulması bakımından da geçerlidir.

Çocuğun uzlaştırma sürecinde bir hak süjesi olarak kabulündeki sorun, uzlaştırmadaki tüm süreçlerde kanuni temsilcinin iradesinin belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Halbuki çocukla kanuni temsilcisi arasındaki ilişkinin ve kanuni temsilcinin iradesinin çocuğun iradesi sayılıp sayılmayacağı hususunun ayrıca ele alınması gerekmektedir.

İlk bakışta, uzlaştırma bağlamında çocuğun katılımı ve çocuğun iradesinin ortaya konulması bakımından “velayet” kurumunun yeterli olduğu ileri sürülebilir. Zira, hukuk düzeninin belirlediği yaşa kadar insan çocuktur ve özel bir statüye sahiptir. Velayet ise bu özel statüdeki çocukların gerek kişiliklerinin gerekse mallarının korunması ve temsili hakkında ana babaya yüklenen görevler ve bu görevlerle ilgili hakların tümünü belirtmektedir.¹³⁸

¹³⁸ Ebru Ceylan, “Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,

Bununla birlikte, *Pater Familias*'a çocuğunu öldürme yetkisi dahi veren Roma hukukundan¹³⁹ günümüze kadar, bu ilişkinin şekillenmesinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Günümüzde velayet, çocuk üzerinde otorite ve egemenlik kurma aracı olarak kabul edilmemekte, ana babaya çocuğu yetişkin hayatına hazırlamaları için tanınan ve birtakım görevleri de içeren bir yüküm ve hak olarak görülmektedir.¹⁴⁰ Dolayısıyla velayetin asıl amacı; velayet hakkı sahiplerinin her koşulda çocuğun yüksek yararını gözetmesi ve çocuğu bedensel, zihinsel, duygusal ve ahlaki bakımdan hayata hazırlamasıdır. Velayetin asıl işlevi ise çocuğa bağımsız bir kişilik kazandırmaktır. Bu nedenle, çocuk olgunlaştıkça velayetin esnek olan kapsamı daralacaktır.¹⁴¹ Bu bağlamda, çocuk olgunlaştıkça, çocuğun iradesinin kapsamı genişleyecektir. Dolayısıyla, velayet yetkisi, “çocuğun yüksek yararı ilkesi” ile “çocuğun katılım hakkı” ile sınırlandırılmış bir yetkidir.

Nitekim bu sınırlandırmanın izleri hem mevzuatta hem de içtihatla takip edilebilmektedir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda da 339/3 hükmü ile, ana babaya çocuğun hayatını, çocuğun olgunluğu ölçüsünde düzenleme ve önemli konularda çocuğun düşüncelerini olabildiğince dikkate alma yükümlülüğü getirilmiştir. Yine, Yargıtay da kanuni temsilcilerin çocuk üzerindeki haklarını kullanırken keyfi davranamayacaklarını ve çocuğun yüksek yararını gözetmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹⁴² Bu mevzuat hükmüne ve Yargıtay'ın kabulüne rağmen, Türk uzlaştırma mevzuat ve uygulamasında, ebeveynlerin çocuğu ilgilendiren konularda mutlak hâkimiyetinin olduğu ve çocuğun iradesinin yaşına ve olgunluğuna rağmen hiç dikkate alınmadığı görülmektedir.

Prof. Dr. Şeref Aktaş'a Armağan, 2017, 19 (Özel Sayı), 349-375, s. 352; ayrıca bakınız, s. 352, dn. 8.

¹³⁹ Janez Kranjc, “The Liability for Wrongful Acts of Children in Roman Law” in Yener Ünver (ed.), **Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Hakları - VI. Türkiye-Slovenya Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, 69-84; Seldağ Güneş Peschke, “The Crimes against Children in Tutela: In the Relation between paterfamilias and filius familias” in Yener Ünver (ed.), **Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Hakları - VI. Türkiye-Slovenya Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, 85-92.

¹⁴⁰ Emine Akyüz, **Çocuk Hukuku: Çocukların Haklarının Korunması**, 6. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2018, s. 223.

¹⁴¹ Akyüz, s. 224.

¹⁴² Yargıtay 19. CD, 05.11.2015, E. 2015/16, K. 2015/6675.

2. Çocukların Katılım Hakkının Sağlanması Bakımından Görülen Sorunlar

Çocuğun hak sahibi bir süje olarak kabulü ile kendisini ilgilendiren tüm süreçlerde yüksek yararının dikkate alınması, çocuğun bu süreçlere katılımını da zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki, uzlaştırma gibi taraf iradesinin ön planda olduğu bir kurum bakımından, çocuğun sürece katılımı daha da önem kazanmaktadır. Bu husus, konuya ilişkin çeşitli düzenlemelerde ve içtihadta da vurgulanmaktadır. CEPEJ tarafından kabul edilen *Cezai Konularda Arabuluculuk Hakkındaki Var Olan Tavsiyenin Daha İyi Uygulanması İçin Kılavuz İlkeler*'in 1.8. maddesinde de küçüklerin sürece katılımı ve korunması özel olarak düzenlenmektedir. Bu Kılavuz İlkeler'e göre uzlaştırma sürecine katılan küçüklerin, yeterli güvence ve usuli güvencelerle donatılarak, uzlaştırma sürecinde desteklenmesi ve korunması gerekmektedir. Ayrıca, Yargıtay da uzlaştırmanın “*mağdur ve failin, özgür iradeleriyle kabul etmeleri halinde (...) suçtan ortaya çıkan sorunların çözümüne aktif olarak katıldıkları bir süreç*” olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴³

Buna karşın, günümüz Türk uygulamasında, çocuklar bakımından uzlaştırmada esas taraf olan çocuğun aktif bir katılımının bulunmadığı görülmektedir. Gerçekten, yukarıda onarıcı adalet bağlamında katılım hakkı bakımından ortaya konulan sorunların, çocuğun yüksek yararıyla ilişkili olarak, katılım hakkına sahip olması bakımından da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çocuklar, uzlaştırma sürecinde hem teklif hem de müzakere aşamasında katılım hakkından yararlanamamakta; anılan ilke kapsamında belirtilen güvencelerden faydalanamamaktadır.

Değerlendirme ve Öneriler

Çocuklar bakımından uzlaştırma kurumunun uygulanmasında, bu çalışmada ayrıntıları tartışılan yararların bir kısmının diğerleri ile az veya çok seviyede çatışma içinde olması kaçınılmazdır. Hatta böylesi çatışmalar nedeniyle, çocukların fail veya mağdur konumunda olduğu hallerde, uzlaşmanın yasaklanması gerektiğini ileri süren bir yaklaşım da mevcuttur.¹⁴⁴

¹⁴³ Yargıtay 17. CD, 27.11.2017, E. 2017/5072, K. 2017/14611.

¹⁴⁴ Bahri Öztürk, “7188 sayılı Kanunla Getirilen Ceza Muhakemesi Hukukuna İlişkin Yeni Düzenlemelere Toplu Bakış” in Murat Balcı/Handan Oruç Ömeroğlu/Hüseyin Şık/Hüseyin Aydın/Destan Çakıroğlu/Alev Özeroğlu/Şölen Çakıroğlu (eds.), **Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer 102 Yaşında/Tebliğler**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, 99-124, s. 112. Aksine görüşler için; eşitlik ilkesi gereğince uzlaşmanın suça sürüklenen çocuklar bakımından da

Halbuki, bu alanda uluslararası ve karşılaştırmalı hukukta gözlemlenen eğilimlerle Türk hukukundaki eğilim, aksi bir yaklaşımı savunmaktadır. Gerçekten, günümüzün hâkim eğilimi; çocuklar bakımından uzlaştırmanın benimsenmesi ve hatta yetişkinlere göre daha kapsamlı bir şekilde uygulanmasıdır. Dolayısıyla, bu çalışmada söz edilen yararların belirli bir oranda gerçekleşmesi ve iyi bir uzlaştırma uygulamasının çocuklar bakımından söz konusu olabilmesi için, söz konusu yararlar arasında bir denge kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu kapsamda, çocuklar bakımından uzlaştırma bağlamında Türk mevzuat ve uygulamasına genel olarak bakıldığında, “onarıcı adalet” ve “çocuğun yüksek yararı” aleyhine bir dengesizlik olduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel önerisi; Türk hukukunda esasen bir alternatif çözüm yöntemi olan ve adalet sisteminin pragmatik arayışlarına yanıt veren bir uzlaştırma modeli yerine, onarıcı adalet ve çocuğun yüksek yararını da gözeten bütüncül bir modelin benimsenmesi gerektiğidir.

Türk hukukunda, çocuklar bakımından uzlaştırma bağlamında farklı yararlar arasında bir dengenin kurulabilmesine hizmet edebilecek nitelikte çeşitli önerilerde bulunulduğu görülmektedir. Örneğin bu önerilerden biri; suça sürüklenen çocuklar bakımından gerçekleştirilen uzlaştırmada edimin maddi bir edim olarak belirlendiği hâllerde, edimin ifasının suça sürüklenen çocuğun kanuni temsilcileri tarafından yerine getirilecek olması ve bu kanuni temsilcilerin borçlandırıcı bir işlemin tarafı olmak istememeleri halinde, CMK m. 150’de düzenlenen “zorunlu müdafî”nin sürece dâhil olmasıdır.¹⁴⁵ Bu bağlamda, zorunlu müdafî, “çocuğun yararı kriterini değerlendirebilecek bir süje” olarak kabul edilmekte ve dosyada bulunan ya da uzlaştırma süreci için ayrıca görevlendirilecek olan bir zorunlu müdafinin var olması önerilmektedir. Ancak, bu öneride zorunlu müdafî, “ancak suça sürüklenen çocuğun menfaatine olması halinde uzlaştırma sürecine dâhil olacak” ve sorumluluk alanı “ancak uzlaştırma sürecinin tercih edilmesi ile suça sürüklenen çocuğun klasik yargı sürecinden uzak tutularak bu suretle uğrayabileceği mağduriyetin ortaya çıkmaması konusunda, sağlıklı bir süreç işletilmesine nezaret etmek” ile sınırlı olacaktır.¹⁴⁶ Suça sürüklenen çocuklar

uygun olduğu hakkında bakınız, Soner H. Çetin, “Ceza Muhakemesi Kanunda Uzlaşma (CMK m. 253, 254, 255)”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2009, 82, 1-33, s. 16.

¹⁴⁵ Sertaç Işıka, “Uzlaştırma Sürecinde Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin Bazı Sorun ve Değerlendirmeler”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2020, 151, 61-84, s. 72.

¹⁴⁶ Dolayısıyla, yazara göre “Zorunlu müdafinin suça sürüklenen çocuğun kanuni temsilcisini uzlaştırmayı kabul etmeye ve dolayısıyla belirlenmiş olması halinde edimi ifaya zorlaması mümkün değildir.”, Işıka, s. 73.

bakımından gerçekleştirilen uzlaştırmada edimin maddi bir edim olarak belirlendiği hâllerdeki bir diğer öneri ise, uzlaştırma raporunda belirlenen maddi nitelikteki edimin devlet tarafından karşılanması ile bu amaçla bir fonun ve rücu imkânı içeren bir sistemin oluşturulmasıdır.¹⁴⁷

Anılan öneriler, Türk hukukundaki mevcut düzenleme ve uygulamaları iyileştirici ve ileriye götürücü bir potansiyel taşıyıcılar da; bu çalışmada Türk hukukunda söz konusu olan gerçek ihtiyacı; **“çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminin kurulması”** olduğu savunulmaktadır.

Nitekim, “suça sürüklenen çocuklara özgü uzlaştırma modelinin geliştirilmesi”, Yargı Reformu Stratejisi’nde yer alan “ceza uyumsuzluklarında alternatif çözüm yöntemlerinin yaygınlaştırılacağına” ilişkin hedefinin faaliyetlerinden biri olarak belirtilmiştir.¹⁴⁸ Çocuklara özgü bir uzlaşma mekanizmasının kurulması, uluslararası hukukta öngörülen çocuğa özgü bir adalet sistemi oluşturma yükümlülüğünün de bir gereğidir. Yine, çocuklara özgü bir sistemin kurulması, özü itibarıyla çocuğun yararına olacaktır.

Bu önerinin ve yaklaşımın, esasen hukuk kültürümüze yabancı olmadığını da söylemekte fayda vardır. Gerçekten, hukukumuzda uzlaştırma bakımından çocuklara özgü ve yetişkinlerden farklı kurallara, daha önceki dönemlerde de yer verildiği görülmektedir. Örneğin, 5560 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce Çocuk Koruma Kanunu’nun 24. maddesinde, uzlaşmanın kapsamı yetişkinlere kıyasla daha geniş düzenlenmişken; 2006 yılında kabul edilen 5560 sayılı Kanun ile çocuklara özgü düzenlemeler yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda, 5560 sayılı Kanun ile çocukların yetişkinlerle aynı uzlaşma usulüne tâbi kılınmasının, çocuğa özgü bir adalet sistemi oluşturma yükümlülüğüne aykırı bir düzenleme olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Daha sonraysa, 2016 yılında 6763 sayılı Kanun ile çocuklar bakımından uzlaşmaya tâbi olan suçların kapsamı, yetişkinlere kıyasla genişletilmiş ve çocuklara özgü bir sistem kurulması yönünde olumlu bir adım atılmıştır. Ancak, çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminden kasıt; yalnızca uzlaştırmaya tâbi olan suçların kapsamının yetişkinlere oranla daha geniş olması değildir. Uzlaştırma teklifi, uzlaştırma müzakereleri, uzlaştırmacının niteliği, uzlaştırma ediminin türü ve yerine getirilmesi, uzlaştırma sürecinde çocukların iradelerine alan açılması, çocukların çeşitli usuli güvencelerle

¹⁴⁷ Işıka, s. 78.

¹⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, **Yargı Reformu Stratejisi**, Mayıs 2019, <https://yargireformu.adalet.gov.tr/Resimler/yrs.pdf>, 15.01.2021, s. 93.

donatılması gibi birçok konu, “çocuklara özgü bir uzlaştırma sistemi”nin unsurlarını oluşturmaktadır.

Çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminin yapılandırılmasında ise; adalet sistemi bakımından, toplum ve taraflar bakımından ve çocuklar bakımından ortaya çıkması beklenen yararların dengelenmesi gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Türk hukukunda bu dengenin, onarıcı adalet ve çocuğun yüksek yararı aleyhine bozulduğu gözlemlenmektedir. Zira, Türk hukukunda mağdur ya da fail olması fark etmeksizin, işlenen suçun bir tarafını oluşturan çocuk, uzlaştırma süreçlerinde âdeta görünmez hâle gelmektedir. Çocuk; işlediği ya da mağduru olduğu suç bakımından herhangi bir irade ortaya koyamamakta, uğramış olduğu zararı tazmin edilmemekte ya da vermiş olduğu zararı kendisi tazmin edememektedir. Yine, suç oluşturan fiili işleyen çocuğun ihtiyaçları, onu suça sürükleyen nedenler gibi hususlar uzlaştırma sürecinde âdeta buharlaşmakta ve verilen kararlarda neredeyse hiçbir bir rol oynamamaktadır.

Bu bağlamda, Türk hukukunda çocuklara özgü bir sistemin oluşturulmasında, onarıcı adalet ilkelerini yaşama geçirilmesi ve temel bir ilke olarak çocuğun yüksek yararının gözetilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bununla beraber, hemen ifade etmek gerekir ki bu ihtiyaç, çocuk haricindeki sığınmaların ihtiyaç, hak ve taleplerinin daha az önemli olduğu veya önemsenmediği anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan husus; uzlaştırma sürecinde gerek suça sürüklenmiş gerekse mağdur olmuş çocuğun konumunun güçlendirilmesidir. Bu amaçla çeşitli mekanizmaların kurulması, mevzuat değişikliklerinin yapılması ve iyi uygulama örneklerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu genel çerçeveye açıklık getirmek amacıyla, Türk hukukunda sorunlu görülen konulara ilişkin değerlendirmeler ve ilgili çözüm önerileri, aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır:

1. Her şeyden önce, Türk hukukunda uzlaştırma süreçlerinde **suça sürüklenen veya mağdur çocuğun rolünün güçlendirilmesi** gerekmektedir. Bu amaçla, ilk olarak *çocuğun süreçlere katılımının sağlanması*, ikinci olarak bu *çocukların iradesinin ortaya konulması ve dikkate alınmasına* ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, uzlaştırma süreçlerinde çocukların konumunun güçlendirilmesinin hem onarıcı adalet düşüncesinin hem de çocuğun yüksek yararı ilkesinin bir gereği olduğunu söylemek mümkündür.
 - a. **Çocuğun katılımının sağlanması:** Onarıcı adaletin temel ilkelerinden olan katılım ilkesi, uyuşmazlığın esas tarafı olan çocuğun sürece katılımını gerektirmektedir. Benzer şekilde,

çocuğun yüksek yararı ilkesi bakımından da çocuğa katılım imkânının tanınması gerekmektedir. Buna karşın, Türk hukukunda uzlaştırma sürecinde kural, “çocukların müzakerelere katılmaması”; istisna ise, “kanuni temsilcisinin uygun görmesi hâlinde çocukların katılımı” olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

Aslında, Çocuk Koruma Kanunu’nun 4. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi ile çocuğun katılım haklarının güvence altına alınması ilkesinin gözetileceği açıkça düzenlenmiştir. Yine, Kanun’un 4. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendi ile, çocuğun da bilgilendirilmek suretiyle kararlara katılımının sağlanmasına ilişkin bir hüküm yer almaktadır. Ancak, bu hükümde “çocuk ve ailesi” bir arada vurgulanmıştır. Sonuçta, bu ilkesel düzenlemelerin varlığına rağmen, uzlaştırma uygulamasında çocuğun katılımının gerçekleşmediği görülmektedir.

Bu sorunun giderilebilmesi için, hem suça sürüklenen çocuklar hem de mağdur çocuklar bakımından uzlaştırma müzakerelerine katılımın kural hâline getirilmesi ve açıkça düzenlenmesi gerekmektedir. Yine, uzlaştırma müzakerelere çocuğun katılımının sağlanmasına ek olarak, çocuğun sürece katılımı bağlamında uzlaştırma teklifinin de, uygun olduğu ölçüde, çocuğa yapılması gerekmektedir. Elbette, bu katılımın çocuğun yüksek yararına bir aykırılık oluşturmaması da önemlidir. Bu bağlamda, suça sürüklenen ya da mağdur çocuğun süreçteki katılımı çocuğun yararına olmayacaksa, yalnızca kanuni temsilciler tarafından süreçlerin yürütülmesi gerekir.

Çocuğun uzlaştırma süreçlerine katılımının kabulünde, çeşitli ilkelerin de belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin çocuğun yaşı veya zihinsel olgunluğunun önemi ve bunun çocukların uzlaşma sürecine katılımı açısından sonuçları mutlaka düzenlenmelidir. Yine, özellikle ebeveynlerin uzlaşmaya katılmaya itiraz edebilecekleri durumlarda ebeveynlerin rolü ve çocukların katıldığı hâllerde sosyal çalışma görevlilerinin, psikologların ve/veya yasal temsilcilerin uzlaştırmaya katılımı da bu ilkeler arasında yer almalıdır.

- b. **Çocuğun iradesinin ortaya konulması:** Onarıcı adaletin ikili bir diyalog ortamını gerektirmesi ve çocuğun bir hak süjesi olarak kabul edilmesi, çocuklar bakımından uzlaştırma süreçlerinde esas taraf olan çocuğun iradesinin ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bu iradenin, uzlaştırma sürecinde hem müzakerelere katılım konusunda hem de uzlaştırmamanın sonuçları bakımından ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Çocuğun kanuni temsilcilerinin iradelerinin çocuğun iradesinin yerine geçmesi ise, onarıcı adalet anlayışı ile bağdaşmaz niteliktedir. Ayrıca, uzlaşma teklifinin kabulü veya reddi konusundaki kararın ve uzlaştırma sonucundaki edimin türü ve nasıl yerine getirileceği konusundaki kararların verilmesi de, esas taraf olan çocuğun iradesinin ortaya konulmasını gerektirmektedir. Kaldı ki, çocuğun iradesinin ortaya konulması, onarıcı adaletin ilkelerinden olan “ tarafların gönüllüğünün” ortaya çıkarılması için de olmazsa olmaz bir nitelik taşımaktadır.

Bu noktada yine vurgulamak gerekir ki, çocuğun iradesinin her durumda belirleyici unsur olması gerekli değildir. Çocuğun yararının belirlenmesini esas alan bir uzlaştırma sürecinde, özellikle ayırt etme gücüne sahip, ceza sorumluluğu bulunan çocukların iradelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, mevzuatta uzlaştırma sürecinde çocuğun iradesinin ortaya konulması hususu açıkça düzenlenmelidir. Bu düzenlemelerde, özellikle ebeveynlerin edimlerin belirlenmesindeki rolü, yarar çatışması halinde izlenecek usuller ile velayet ve vesayet yetkisinin sınırlarının da ilkesel olarak belirlenmesi gerekecektir.

2. Onarıcı adalet anlayışının bir yansıması olan uzlaştırma kurumunun, elbette ki onarıcı adaletin temel ilkelerini gerçekleştirecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, onarıcı adaletin ikinci temel ilkesi olan **suça sürüklenen çocuğun gerçekleştirdiği fiilin sorumluluğunu üstlenmesi** de, uzlaştırmadan beklenen yararların ortaya çıkması için bir zorunluluktur. Aksi takdirde, onarıcı adalet anlayışının en önemli sonuçları arasında görülen “topluma kazandırma” ve “yeniden suç işlemenin önlenmesi” gibi hususların gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır.

- a. **Edim türlerinin çeşitlendirilmesi:** Türk hukukunda suça sürüklenen çocuklar söz konusu olduğunda, edim türleri çocuğun kanuni temsilcisi tarafından kabul edilen ve ifa edilen *maddi edimler* ile, kanuni temsilcinin kabul etmesi hâlinde uygulanması gereken *özür dileme edimi* arasında sıkışmış gözükmektedir. Halbuki, çocukların taraf olduğu uzlaştırmalarda mağdurun zararının para ödenerek giderilmesi, onarıcı adalet amaçlarıyla bağdaşmamaktadır.¹⁴⁹ Nitekim Türk hukukunda uzlaştırma sürecinde bir maddi edimin belirlenmesi hâlinde, edimin genellikle çocuğun ebeveynleri tarafından yerine getirilmesinin, çocuğun sorumluluk üstlenmesi ve zararı gidermesi amaçlarına hizmet etmediği açıktır. Bu uygulama yerine, çocukların mağdurlara tazminat ödemesini sağlamak üzere özel bir fon kurulması önerilebilir. Nitekim, Belçika ve Almanya’da benzer bir uygulama yer almaktadır. Bu uygulamada, mağdurun zararlarını ekonomik olarak giderme imkânı bulunmayan çocukların, gönüllü bir şekilde kâr amacı gütmeyen bir organizasyonda sınırlı saatlerle çalışması ve kazandığı paranın fon üzerinden mağdura aktarılması söz konusudur.¹⁵⁰

Suçta sürüklenen çocuğun işlediği fiilin sorumluluğunu üstlenmesi için bizzat çocuk tarafından yerine getirilebilecek edimlerin belirlenmesi de bu başlık altında düşünülmeli gereken ihtimaller arasındadır. Aksi takdirde, çocuğun bizzat gerçekleştirdiği edim türü, çoğunlukla “sözlü özür dileme” biçimini almaktadır. Kaldı ki, bu özür dileme edimi bakımından da kararı çocuk değil, kanuni temsilcileri

¹⁴⁹ Mustafa Özbek, “Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2005, 54 (3), 289-321, s. 314.

¹⁵⁰ Belçika örneği için bakınız Ivo Aertsen/Frieder Dünkel, “Belgium” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), *European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 25-28, s. 26. Almanya için bakınız, Frieder Dünkel/Andrea Păroşanu, “Germany” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), *European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 75-80, s. 77.

vermektedir. Dolayısıyla, Türk hukukunda çocuğun bizzat gerçekleştireceği edim türlerinin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, daha farklı edim türleri ile karşılaşılmaktadır. Örneğin; İngiltere ve Galler’de çeşitli edim türlerinin tek başına ya da birlikte uygulanması imkânı bulunmaktadır. Bu edim türleri ise bir özür mektubu yazma; suçun doğasının veya sonuçlarının tartışıldığı bir toplantı veya konferansa katılma; failin mağdurdan doğrudan özür dilemesi veya toplamda yirmi dört saati geçmemek üzere mağdurun yararına veya toplumun yararına olacak şekilde fiili bir aktivitede yer alma; çizilen duvar yazılarını temizleme veya neden olunan fiziki zararı giderme şeklinde örneklenmiştir.¹⁵¹ Bir başka örnek olarak İsveç’te ise uzlaşma süreci sonunda varılan anlaşmalarda geleceğe dönük davranış kurallarına ve/veya tazmine ilişkin hükümlere yer verilmektedir. Bu davranış kuralları arasında mağdur hakkında yalan söylememek, bir daha kavga etmemek, sokakta karşılaştığında selam vermek veya vermemek şeklinde belirlemeler yapılmaktadır. Tazmine ilişkin hükümler ise çalınan veya zarar verilen malların belirli bir saat çalışma ile maddi olarak tazmini, tamiri veya eski hâle getirilmesini içermektedir.¹⁵²

Türk hukukunda yazılı şekilde özür dileme, kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarında sınırlı saatler ile yardım etme, mağdur farkındalığı gibi eğitim programlarına devam zorunluluğu, olanak varsa zararın bizzat çocuk tarafından giderilmesi gibi edim türlerinin de örnek olarak mevzuata eklenmesi ve teşvik edilmesi yararlı olacaktır. Elbette, edimlerin belirlenmesinde, işlenen suç tipinin ve işleme şeklinin dikkate alınması gerekmektedir. Yine, suça sürüklenen çocuğun yaşının, algılama ve davranışlarını yönlendirme

¹⁵¹ David Miers/Michael Semenchuk, “Victim-Offender Mediation in England and Wales” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 23-46, s. 34-35.

¹⁵² Lottie Wahlin, “Victim-Offender Mediation in Sweden” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 77-100, s. 95.

yeteneğinin ve içinde bulunduğu koşulların da edim türlerinin belirlenmesinde önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda, psikolog ve pedagog gibi sosyal çalışma görevlilerin sürece dâhil edilmesinin ve edimlerin belirlenmesinde rol almasının isabetli olacağı düşünülmektedir. Çocukların bizzat gerçekleştirebileceği edimlerin belirlenmesi konusunda, iyi uygulama örnekleri içeren ve uygulayıcılara yönelik kılavuz ilkelerin belirleneceği bir rehber hazırlanmasının da yararlı olacaktır.

- b. *Uzlaştırma süreci haricinde belirlenecek tedbirler:*** Onarıcı adalet fikri, cezalandırıcı adalet ile yapılan karşılaştırmalar ve bu karşılaştırmalarda cezalandırıcı adaletin “kötü”, onarıcı adaletin ise “iyi” olduğu şeklindeki bir anlayış ekseninde gelişmiştir. Bununla birlikte, cezalandırıcı adalet ile onarıcı adalet arasında kurulan bu karşıtlık ilişkisinin, kavramları fazlasıyla basitleştirdiği söylenebilir.¹⁵³ Zira, salt bu ikili karşıtlık çerçevesinde onarıcı adaletin ele alınması dönemi geride kalmıştır. Günümüzde, cezanın onarıcı bir rol üstlenip üstlenemeyeceği konusunda yeni tartışmalar ve onarıcı adaletin sonuçları hakkında eleştiriler yapılmaktadır. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, cezalandırıcı ve ıslah edici unsurlarla onarıcı adalet uygulamalarının bir arada ele alınması büyük önem kazanmaktadır. Zira, devletin bu çocukları topluma kazandırma ve ıslah etme görevinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tekrar eden çocuk suçluluğunun önlenmesi ile çocukların topluma kazandırılması için, mağdur-fail uzlaşması ve bu uzlaşma kapsamında belirlenen edimlerin ötesinde tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, çocuklar söz konusu olduğunda sadece tarafların belirlediği edimin ifasının değil, devlet makamlarının da sürece dahil olarak çocuk bakımından tedbir almasının değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece,

¹⁵³ Cezalandırıcı ve onarıcı adalet hakkındaki karşıtlık ilişkisinin analizi ve basitleştirici niteliği hakkında detaylı bir tartışma için bakınız, Declan Roche, “Retribution and Restorative Justice” in Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness (eds), **Handbook of Restorative Justice**, Willan Publishing, Devon, 2007, 75-90.

toplum ve çocuk bakımından uzlaştırmadan beklenen yararların gerçekleşmesi daha büyük oranda sağlanabilecektir.

Uzlaştırma sürecinde göz ardı edilebilen bu topluma kazandırma işlevi; çeşitli ülkelerde benimsenen hukuki mekanizma ve kurumlarla aşılmaya çalışılmaktadır. Böylesi mekanizmalara örnek olarak; Belçika hukukunda yeni bir tedbir olarak öngörülen ve uzlaştırma süreci dışında da uygulanan “sosyal yükümlülük projesi” ele alınabilir.¹⁵⁴ Belçika Gençlik Koruma Kanunu 37. maddenin 2. fıkrası ile düzenlenen bu tedbirin uygulanmasında esas olan, sanığın rızası ve iş birliğidir. Bunun için; sanık özür dilemeli, mümkün olduğu durumlarda meydana getirdiği zararı kendi gidermeli, uzlaştırma programına katılmalı, eski eğitimine entegrasyonunu sağlamak için eğitim projesine katılmalı, azami kırk beş saatlik bir eğitim projesine katılmalı ve gereken durumlarda bağımlılık tedavisi görmelidir. Bu tedbirle, sanığa sorumluluk verilerek sanığın bir çözüm bulması ve suçun bilincine varması sağlanmak istenmektedir. Bu süreç, sosyal çalışma görevlileri tarafından takip edilmektedir.

Bu kapsamda düşünülebilecek olan bir diğer uygulamaya ise Birleşik Krallık'ta rastlanmaktadır. Anılan Ülke'de 1998'den beri benimsenmiş olan “telafi kararları” (*reparation order*), 10 ila 17 yaş arasındaki genç suçluların mağdura veya topluma karşı belirli bir onarımda bulunmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda öngörülen edim örnekleri; bir özür mektubu yazma, verilen zararı onarma, sokak yazılarını temizleme veya çöp toplama gibi unsurları içermektedir. Ülke'de 1999 yılında kabul edilen “gönderme kararları” ise, yaptırımlar ile onarımı birlikte içeren bir kurumdur. İlk defa suç işleyen ve çocuk mahkemelerinde suçunu kabul eden çocuklar bakımından zorunlu uygulanan bu karar ile, failler ve mağdurlar ile ilgilenen yerel topluluktan gönüllüleri içeren bir panel ile

¹⁵⁴ Kurtuluş Tayanç Çalışır/Melissa Doğan, **Çocuklar Suçun Nesnesi Olamazlar (Çocuk Hakları Manifestosu)**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 142-143.

çocuğa uygun nitelikli eylemleri içeren bir plan üzerinde uzlaşılması amaçlanır.¹⁵⁵

Türk hukukuna bakıldığında ise Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nin 9, 20 ve 21. maddeleriyle soruşturma evresinde uzlaştırma sürecinde ve uzlaştırmanın olumlu veya olumsuz sonuçlanması hâlinde, uzlaştırmadan sorumlu Cumhuriyet savcısının gerekli görmesi hâlinde, Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasının çocuk hâkiminden veya mahkemeden istenebileceği öngörülmüştür. Görüldüğü üzere, bu düzenleme ihtiyari bir nitelik taşımaktadır. Halbuki, uzlaştırma sürecine taraf olan çocukların topluma kazandırılması amacıyla, haklarında mutlaka koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yine, karşılaştırmalı hukukta yer alan ve uzlaştırma sürecinde belirlenen edimlere eklenen alternatif mekanizmaların oluşturulması da düşünülmelidir.

Nihayetinde, Türk hukukunda suça sürüklenen çocuklar bakımından, somut olayın özelliklerine göre maddi ve maddi olmayan edimler ile koruyucu ve destekleyici tedbirlerin birleşiminden oluşan bir yapının kurulması ve uygulanması ihtiyacı bulunmaktadır.

3. Uzlaştırma sürecinde onarıcı adaletin ilke ve amaçlarının gerçekleşebileceği bir yapının kurulması hâlinde, Türk Ceza Kanunu'nun 31. maddesiyle ceza sorumluluğu olmadığı belirtilen **on iki yaşını doldurmamış çocukların da uzlaştırma süreçlerine tâbi tutulması** düşünülebilir. Böylesi bir uygulama ile, çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanmasının ötesine geçilerek, on iki yaşından küçük çocukların kendi eylemlerini kabul etmesi ve böylece sonraki suçluluğun önlenmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, Danimarka'da ceza

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Jonathan Doak, "England and Wales" in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 53-60, s. 55.

sorumluluğu yaşı olan on beş yaşından küçük çocuklar bakımından bu uygulamanın benimsendiği görülmektedir.¹⁵⁶

4. Cezalandırıcı adalet anlayışında kural olarak sistemin dışında kalan ve ihtiyaçları ile iradesi dikkate alınmayan ve âdeta sürecin bir “nesnesi” hâline gelen mağdurun, onarıcı adalet anlayışının yansıması olan uzlaştırma sürecinde bir süje olarak konumlanması gerekmektedir. Zira, onarıcı adaletin temelinde, suçtan doğrudan etkilenen kişilerin sürece doğrudan katılması ve mağdurun uğradığı zararların giderilmesi yer almaktadır. Çocuk mağdurlar söz konusu olduğunda ise, güncel çocuk adalet sistemi gelişmelerinde çocukların bir nesne olmaktan çıkarılmasının ve bir süje hâline gelmesinin en çok vurgulanan hususlardan biri olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Türk hukukunda çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminin yapılandırılmasında; yalnızca suça sürüklenen çocuklar değil, **mağdur çocuklar** da dikkate alınmalıdır. Bu amaçla, bir çocuk mağdurun bulunduğu uzlaştırma süreçlerinde, çocuk mağdurun konumunun, haklarının ve ihtiyaçlarının ön planda tutulması gerekmektedir. Benzer şekilde, yüksek yararı ile çatışma hâlinde değilse, mağdur çocuğun sürece katılımının sağlanması, iradesinin ortaya konulması, psikolojik durumunu dikkate alan güvencelerle donatılması gibi hususların hepsinin, bu kapsamda ele alınması lazımdır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Yargı Reformu Stratejisi’nde belirtildiği şekilde yalnızca suça sürüklenen çocukları odağına alan bir çocuklara özgü uzlaştırma sistemi, daha en başından eksik olacaktır.
5. Çocuklara özgü bir uzlaştırma sistemin oluşturulmasında, sürece hâkim olan ilkelerin hayata geçirilmesini sağlayacak usul kurallarının benimsenmesi ile bunları destekleyen bir **kurumsal yapılanmanın** da ayrıca önemi bulunmaktadır. Daha önce de çeşitli kereler vurgulandığı üzere, çocuklar bakımından uzlaştırma konusunu kendine özgü hâle getiren unsur, süreçte bir çocuğun yer almasıdır. Bu bağlamda, bu konudaki kurumsal yapılanma ile usuller de “çocuk” odaklı olacak şekilde şekillendirilmelidir. Bu bağlamda, çocuğun yüksek yararı

¹⁵⁶ Anette Storgaard/Andrea Păroşanu, “Denmark” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 49-52, s. 49.

ilkesinin gözetilmesi, hem kurumsal yapılanma hem de usullerin belirlenmesinde öncelikli ölçüt olmalıdır.

a. **Kapasite inşası:** Çocuğun yüksek yararı ilkesini gözetten bir sistem, çocuğun yüksek yararını değerlendirme ve belirleme kapasitesine sahip olmalıdır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, belirli bir çocuğun belirli şartlardaki kısa veya uzun vadedeki yararının veya yararlarının tespitini gerektirmektedir. Bu bağlamda, anılan ilkenin, her bir somut olayın şartlarına, somut olaydaki çocuğun veya çocukların konum ve ihtiyaçlarına göre somutlaştırılması ve çocuğun değişen şartlarına ve ihtiyaçlarına uyum gösterme kapasitesine sahip olunması gerekmektedir. Dolayısıyla, çocuklara özgü bir uzlaştırma sisteminin kurumsal yapısının ve usullerinin, anılan somutlaştırmayı ve bireyselleştirmeyi gerçekleştirmeye elverişli olması gerekmektedir. Bu durum ise uygulamada çatışan çıkarlar arasında hassas bir dengenin kurulmasını ve kısa ve uzun vadeli yarar değerlendirmesi yapılması ile süreç içerisinde değişen kararlar alınmasını zorunlu kılacaktır. Bu çerçevede, çocuğun yüksek yararının belirlenmesini sağlayacak çeşitli mekanizmalar kurulması ve usullerin geliştirilmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımdan, karşılaştırmalı hukuktaki kurumsal yapıların örnek alınması mümkündür. Örneğin Fransa’da olduğu gibi çocukların yargısal korunması hakkında bir kurum oluşturulması¹⁵⁷, çocuk hakkındaki tedbirlerin bu kurum tarafından takibi ve çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde rol sahibi olması düşünülebilir.

b. **Uzman kişilerin katılımı ve sosyal inceleme raporları:** Çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde sosyal çalışma görevlilerinden yararlanılması ve psikolog, pedagog gibi alanında uzman kişilere zorunlu olarak yer verilmesinde büyük fayda olacaktır. Bu bağlamda, uzlaştırmaya taraf olan çocuklar hakkında sosyal inceleme raporlarının alınması da zorunlu hâle getirilmelidir. Bu sayede, uzlaştırma sürecine taraf olan

¹⁵⁷ Philip Milburn, “Mediation and Reparation for Young Offenders in France: An Overview” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 301-319, s. 302, vd.

çocuklar hakkında uygulanacak koruyucu ve destekleyici güvenlik tedbirlerinin tespiti ve uygulanmasından beklenen yararların gerçekleşmesi ihtimali artırılabilir.

- c. **Uzlaştırmanın niteliği:** Çocuğun yüksek yararı ilkesini gözetilen bir uzlaştırma sisteminin, çocuklarla diyalog kuracak olan uzlaştırmacılar konusunda da daha seçici olmasına ihtiyaç vardır. Nitekim, örneğin Fransa’da çocuklar bakımından görev yapacak uzlaştırmacılar önceki deneyimlerine göre seçilmekte¹⁵⁸ veya Almanya¹⁵⁹ ve Belçika¹⁶⁰ gibi örneklerde bu konuda özel eğitim görmüş profesyoneller görevlendirilmektedir. Bu bağlamda, çocuklarla ilgili dosyalarda görev alacak uzlaştırmacıların çocuklar hakkında önceden eğitimlerinin bulunmasının ya da bu konuda ayrı bir eğitim sürecine tâbi tutulduktan sonra görevlendirilmelerinin, uzlaştırmadan beklenen yararların gerçekleştirilmesi bakımından daha uygun olacağı savunulabilir.

6. Son olarak, Türk hukukunda **çocuğun yüksek yararı ilkesinin değerlendirilmesi ve belirlenmesine yönelik olarak bir mevzuat değişikliği ihtiyacı** bulunmaktadır. Bu çalışmada ayrıntılı olarak tartışıldığı şekilde, çocukları ilgilendiren tüm süreçlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Çocuk adalet sistemi bağlamında her türlü süreçte çocuğun yüksek yararının gözetildiği ve öncelik olarak kabul edildiği bir yapının kurulması da, uluslararası düzenlemelerle öngörülmüştür. Türk hukukunda ise çocuğun yüksek yararı kavramı, çeşitli şekillerde mevzuatta kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda anılan ilke, Anayasa’nın 41. maddesinde çocuğun ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkı bağlamında zikredilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu’nun 4. maddesinde ise “çocuğun yarar ve esenliğinin

¹⁵⁸ Milburn, s. 306.

¹⁵⁹ Michael Kilchling, “Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Germany” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 229-257, s. 252.

¹⁶⁰ Anne Lemonne/Inge Vanfraechem, “Victim-Offender Mediation for Juveniles in Belgium” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 181-209, s. 203.

gözetilmesi” temel bir ilke olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, Türk Medeni Kanunu’nda da “çocuğun yararı” kavramına, çocuğun korunması bağlamında yer verildiği görülmektedir. Bu düzenlemelere rağmen, hukukumuzda çocuğun yüksek yararının nasıl belirleneceğine ilişkin kılavuz niteliğinde bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sebeple, uzlaştırma da dâhil olmak üzere, çocuğu ilgilendiren tüm süreçlerde gözetilmesi gereken bu ilkenin nasıl değerlendirileceği ve belirleneceği konusunda özel bir kanuni düzenleme yapılmasına ihtiyaç bulunduğu savunulabilir. Nitekim, çok sayıda ülkede çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde karar vericilerin takdir yetkisinin sınırlarını çizen kanuni hükümler yer almaktadır. Bu bağlamda, gerek uluslararası düzenlemeler gerekse karşılaştırmalı hukuktaki düzenlemeler dikkate alınarak, Türk hukukunda da çocukların yüksek yararı ilkesinin kapsamının ilkesel düzeyde belirlenmesi, önemli ve güncel bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler:

- Abdullah Batuhan Baytaz, “Onarıcı Adalet’e Genel Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 2013, LXXXI (1), 117-130.
- Adam Crawford/Tim Newborn, **Youth Offending and Restorative Justice: Implementing Reform in Youth Justice**, Willan Publishing, Devon, 2003.
- Alberta Fiadjoe, **Alternative Dispute Resolution: A Developing World Perspective**, Cavendish Publishing, London, 2004.
- Ali Rıza Töngür/Ekrem Çetintürk, “Onarıcı Adalet Anlayışının Teorik Temelleri”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2018, 17 (2), 7-26.
- Allison Morris/Gabrielle Maxwell, “Implementing Restorative Justice: What Works?” in Allison Morris/Gabrielle Maxwell (eds.), **Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles**, Hart Publishing, Portland, 2001, 267-281.
- Anette Storgaard/Andrea Păroşanu, “Denmark” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 49-52.
- Anne Lemonne/Inge Vanfraechem, “Victim-Offender Mediation for Juveniles in Belgium” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 181-209.
- Asuman A. İncoğlu/Ulaş Karan, “Türkiye’de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi” in Galma Jahic/Burcu Yeşiladalı (eds.), **Onarıcı Adalet: Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, 45-81.
- Bahri Öztürk, “7188 sayılı Kanunla Getirilen Ceza Muhakemesi Hukukuna İlişkin Yeni Düzenlemelere Toplu Bakış” in Murat Balcı/Handan Oruç Ömeroğlu/Hüseyin Şık/Hüseyin Aydın/Destan Çakıroğlu/Alev Özeroğlu/Şölen Çakıroğlu (eds.), **Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer 102 Yaşında/Tebliğler, Adalet Yayınevi**, Ankara, 2020, 99-124.
- Berrin Akbulut/Murat Aksan, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Carrie Menkel-Meadow, “Mediation, Arbitration, and Alternative Dispute Resolution (ADR)” in James Wright (ed.), **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences**, 2nd Edition, Elsevier, Oxford, 2015, UC Irvine School of

- Law Research Paper No. 2015-59, <<https://ssrn.com/abstract=2608140>>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.
- Carrie Menkel-Meadow, “Mediation, Arbitration, and Alternative Dispute Resolution (ADR)” in Neil J. SMELSER/Paul B BALTES (eds.), **International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences**, Pergamon, Oxford, 2001, 9507-9512.
- Cumhur Şahin, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi: Süleyman Arslan’a Armağan**, 1998, 6 (1-2), 221-297.
- Cumhur Şahin/Neslihan Göktürk, **Ceza Muhakemesi Hukuku – II**, 10. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Daniel W. Van Ness/Karen Heetderks Strong, **Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice**, Fifth Edition, Elsevier Publishing, Waltham, 2015.
- David Miers/Michael Semenchuk, “Victim-Offender Mediation in England and Wales” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 23-46.
- Deborah Thompson Eisenberg, “What We Know and Need to Know about Court-Annexed Dispute Resolution”, **South Carolina Law Review**, 2016, 67, 245-265.
- Declan Roche, “Retribution and Restorative Justice” in Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness (eds.), **Handbook of Restorative Justice**, Willan Publishing, Devon, 2007, 75-90.
- Donna Shetowsky, “Disputants’ Preferences for Court-Connected Dispute Resolution Procedures: Why We Should Care and Why We Know So Little”, **Ohio State Journal on Dispute Resolution**, 2008, 23 (3), 549-626.
- Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar/ Rifat Murat Önok, **İnsan Hakları El Kitabı**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Ebru Ceylan, “Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Şeref Aktaş’a Armağan, 2017, 19 (Özel Sayı), 349-375.
- Ebubekir Yıldırım, **6763 ve 7188 sayılı Kanunlarla Yapılan Değişiklikler Işığında Türk Hukuk Sisteminde Uzlaştırma Kurumu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- Ekrem Çetintürk, “Onarıcı Adalet Anlayışı ve Uzlaştırma Kurumunun Türk Ceza Adalet Sisteminde Algılanışı (Geleneksel Ceza Adalet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2009, 4 (9), 191-245.

- Ekrem Çetintürk, **Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
- Emine Akyüz, **Çocuk Hukuku: Çocukların Haklarının Korunması**, 6. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2018.
- Frieder Düinkel, “Täter-Opfer-Ausgleich: German experiences with mediation in a European perspective”, **European Journal on Criminal Policy and Research**, 1996, 4 (4), 44-66.
- Frieder Düinkel/Andrea Păroşanu, “Germany” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 75-80.
- Frieder Düinkel/Joanna Grzywa-Holten/Philip Horsfield/Andrea Păroşanu, “Restorative Justice and Juvenile Offenders in Europe – Comparative overview” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 175-247.
- Frieder Düinkel/Philip Horsfield/Andrea Păroşanu, “Introduction” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 3-17.
- Galma Akdeniz, “Onarıcı Adalet Yaklaşımı ve Kavramsal Temelleri”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2019, XVI (1), 1-23.
- Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness, “The Meaning of Restorative Justice” in Gerry Johnstone/Daniel W. Van Ness (eds.), **Handbook of Restorative Justice**, Willan Publishing, Devon, 2007, 5-23.
- Giuliana Romualdi, “Problem-Solving Justice and Alternative Dispute Resolution in the Italian Legal Context”, **Utrecht Law Review**, 2018, 14 (3), 52-63.
- Gordon Bazemore, “The “Community” in Community Justice: Issues, Themes, and Questions for the New Neighborhood Sanctioning Models”, **Justice System Journal**, 1997, 19 (2), 193-227.
- Gordon Bazemore/Mara Schiff, “Introduction” in Gordon Bazemore/Mara Schiff (eds.), **Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities**, Routledge, New York, 2001, 1-17.

- Gordon Bazemore/Mara Schiff, “Understanding Restorative Community Justice: What and Why Now?” in Gordon Bazemore/Mara Schiff (eds.), **Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities**, Routledge, New York, 2001, 21-46.
- Gordon Bazemore/Mark Umbreit, “Rethinking the Sanctioning Function in Juvenile Court: Retributive or Restorative Response to Youth Crime”, **Crime and Delinquency**, 1995, 41 (3), 296-316.
- Hakan A. Yavuz, “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, 2015, 6 (23), 85-115.
- Hamide Zafer, “Türk Ceza Hukuku'nda Fail-Mağdur Uzlaşması (TCK m.73/8)”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2006, 5 (2), 117-140.
- Hayrunnisa Özdemir/Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- Howard Zehr, **Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice**, Herald Press, Pennsylvania, 1990.
- Howard Zehr, **The Little Book of Restorative Justice**, Good Books, New York, 2014.
- Hüsamettin Uğur, “Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Çocuklarda Uzlaşma”, **Terazi Hukuk Dergisi**, 2010, 43, 123-144.
- Hüseyin Ertuğrul, “7188 Sayılı Kanun Sonrası Uzlaştırma Kurumu Üzerine Değerlendirmeler”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, 2020, 5 (2), 119-138.
- Irma Canyoningtyas, “Penal Mediation of Treatments for Children in the Juvenile System”, **Diponegoro Law Review**, 2018, 3 (2), 264-276.
- Ivo Aertsen, “The Intermediate Position of Restorative Justice: The Case of Belgium” in Ivo Aertsen/Tom Daems/Luc Roberts (eds.), **Institutionalizing Restorative Justice**, Willan Publishing, Devon, 2006, 68- 92.
- Ivo Aertsen/Frieder Dünkel, “Belgium” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 25-28.
- Ivo Aertsen/Jolien Willemsens, “The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice”, **European Journal on Criminal Policy and Research**, 2001, 9, 291-300.

- İzzet Özgenç, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ceza Hukukuna Giriş, Suç Teorisi, Yaptırım Teorisi, Milletlerarası Ceza Hukuku**, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2020.
- James R. Holbrook/Laura M. Gray, “Court-Annexed Alternative Dispute Resolution”, **Journal of Contemporary Law**, 1995, 21 (1), 1-20.
- Janez Kranjc, “The Liability for Wrongful Acts of Children in Roman Law” in Yener Ünver (ed.), **Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Hakları - VI. Türkiye-Slovenya Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, 69-84.
- Jean Zermatten, **The Best Interest of the Child: Literal Analyses, Function and Implementation**, Working Report, Institut International des Droits de l’Enfant, 2010.
- Jessica M. Marshall, “(I Can’t Get No) Satisfaction: Using Restorative Justice to Satisfy Victims’ Rights”, **Cardozo Journal of Conflict Resolution**, 2014, 15, 569-596.
- Jiska Jonas-van Dijk/Sven Zebel/Jacques Claessen/Hans Nelen, “Victim–Offender Mediation and Reduced Reoffending: Gauging the Self-Selection Bias.”, **Crime & Delinquency**, 2020, 66 (6–7), 949-972.
- Jonathan Doak, “England and Wales” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume I: Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 53-60.
- Kathleen Daly, “Revisiting the relationship between retributive and restorative justice” in Heather Strang/John Braithwaite (eds.), **Restorative Justice: Philosophy to Practice**, Ashgate&Dartmouth, Aldershot, 2000, 33-54.
- Kurtuluş Tayanç Çalışır/Melissa Doğan, **Çocuklar Suçun Nesnesi Olamazlar (Çocuk Hakları Manifestosu)**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- Lode Walgrave, “Towards restoration as the mainstream in youth justice” in Elizabeth Elliott/Robert M. Gordon (eds.), **New Directions in Restorative Justice: Issues, Practice, Evaluation**, Willan Publishing, Devon, 2005, 3-25.
- Lottie Wahlin, “Victim-Offender Mediation in Sweden” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 77-100, s. 95.
- M. Nedim Bekri, “Ceza Muhakemesi Uygulamasında Uzlaşma”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2016, 6 (1), 73-98.

- Mahmut Kaplan, “Onarıcı Adalet ve Türk Ceza Hukukuna Yansımaları”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, 5 (1), 59-86.
- Marc Galanter, “The Vanishing Trial: What the numbers tell us, what they may mean”, **Dispute Resolution Magazine**, 2003, 10 (3), 3-6.
- Marc Galanter, “The Vanishing Trial: An Examination of Trials and Related Matters in Federal and State Courts”, **Journal of Empirical Legal Studies**, 2004, 1 (3), 459-570.
- Marit Skivenes/Line Marie Sørsdal, “The Child’s Best Interest Principle across Child Protection Jurisdictions” in Asgeir Falch-Eriksen / Elizabeth Backe-Hansen (eds.), **Human Rights in Child Protection: Implications for Professional Practice and Policy**, Palgrave Macmillan, Cham, 2018, 59-88.
- Mark S. Umbreit/Jean Greenwood, **Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialogue**, University of Minnesota Center for Restorative Justice & Peacemaking, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, Washington DC, 2000.
- Mark S. Umbreit/Robert B. Coates/Betty Vos, “Victim Impact of Meeting with Young Offenders: Two Decades of Victim Offender Mediation Practice and Research” in Allison Morris/Gabrielle Maxwell (eds.), **Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles**, Hart Publishing, Portland, 2001, 121-144.
- Mark S. Umbreit/Robert B. Coates/Betty Vos, “Victim offender mediation: An evolving evidence-based practice” in Dennis Sullivan/Larry Tifft (eds.), **Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective**, Routledge, Oxon, 2006, 52-62.
- Melissa Lewis/Les McCrimmon, **The Role of ADR Processes in the Criminal Justice System: A view from Australia**, Paper presented at ALRESA Conference, 4-8 September 2005, Uganda, https://www.justice.gov.za/alraesa/conferences/2005uganda/ent_s3_mccrimmon.pdf, 06.01.2021.
- Memduh Cemil Şirin, “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, **Çocuk ve Medeniyet**, 2019, 2, 219-240.
- Michael Kilchling, “Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Germany” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 229-257.
- Murat Aydın, “6763 Sayılı Kanun ile Getirilen Uzlaşma Kurumunun Uygulanması”, **Terazi Hukuk Dergisi**, 2017, 12 (126), 69-77.

- Mustafa Albayrak, “Son Yasal Düzenlemeler Işığında Uzlaşma Kurumu Üzerine Düşünceler”, **Terazi Hukuk Dergisi**, 2007, 10, 131-143.
- Mustafa Özbek, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin “Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk” Konulu Tavsiye Kararı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005, 7 (1), 127-166.
- Mustafa Özbek, “Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005, 54 (3), 289-321.
- Mustafa Özbek, “Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Değişiklikler Çerçevesinde Mağdur Fail Uzlaştırmasının Usûl ve Esasları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007, 56 (4), 123-205.
- Mustafa Serdar Özbek, “Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Adalet Programları ve Çocuk Arabuluculuğu” in **Prof. Dr. Turgut Akıntürk’e Armağan**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008, 449-466.
- Mustafa Taşkın, “Fransız Ceza Hukukunda Uyuşmazlıkların Muhakeme Dışı Çözüm Yolları Bağlamında Yaptırım Sözleşmesi ve Müessesenin Türk Ceza Hukukunda Uygulanabilirliği”, **Terazi Hukuk Dergisi**, 2010, 41, 17-46.
- Neva Öztürk/Gökçen Taner/Ersoy Kontacı, **Çocukların Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2019.
- Nur Centel/Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Özden Özer Taşkın, “Velayet Hakkının Kullanılması, Velayetin Değiştirilmesi”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2020, 6 (1), 239-262.
- Öznur Sevdiren, “Cezalandırmada Bir Paradigma Değişikliği Olarak Onarıcı Adalet Felsefesi: Bir Sentez Denemesi-I”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2011, 6 (15), 103-129.
- Philip Alsyon/Bridget Gilmour-Walsh, **The Best Interest of the Child: Towards a Synthesis of Children’s Rights and Cultural Values**, UNICEF, 1996.
- Philip Milburn, “Mediation and Reparation for Young Offenders in France: An Overview” in Anna Mestitz/Simona Ghetti (eds.), **Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An overview and comparison of 15 countries**, Springer, Dordrecht, 2005, 301-319.
- Seldağ Güneş Peschke, “The Crimes against Children in Tutela: In the Relation between paterfamilias and filius familias” in Yener Ünver (ed.), **Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Hakları - VI. Türkiye-Slovenya Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, 85-92.

- Sertaç Işıka, “Uzlaştırma Sürecinde Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin Bazı Sorun ve Değerlendirmeler”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2020, 151, 61-84.
- Shannon M. Morris, "Alternative Dispute Resolution in Criminal Cases - Is It Constitutional and Efficient?," **Resolved: Journal of Alternative Dispute Resolution**, 2015, 4 (3), 74-105.
- Soner H. Çetin, “Ceza Muhakemesi Kanunda Uzlaşma (CMK m. 253, 254, 255)”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2009, 82, 1-33.
- Susan M. Olson/Albert W. Dzur, “Revisiting Informal Justice: Restorative Justice and Democratic Professionalism”, **Law & Society Review**, 2004, 38, 139-176.
- Şeniz Anbarlı Bozatay/Avni Akın Ürünal, “Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2018, 16 (32), 329-344.
- Tali Gal, **Child Victims and Restorative Justice – A Need-Rights Model**, Oxford University Press, New York, 2011.
- Thomas J. Stipanowich, “ADR and the ‘Vanishing Trial’: The Growth and Impact of ‘Alternative Dispute Resolution’”, **Journal of Empirical Legal Studies**, 2004, 1(3), 843-912.
- Tim Chapman, “The Conceptual and Theoretical Framework” in Adélaïde Vanhove/Giulia Melotti (eds.), **European Research on Restorative Juvenile Justice – Volume II: Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European Model for Restorative Justice with Children and Young People**, International Juvenile Justice Observatory, Brussels, 2015, 11-38.
- Tony F. Marshall, “The Evolution of Restorative Justice in Britain”, **European Journal on Criminal Policy and Research**, 1996, 4 (4), 21-43.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, **Yargı Reformu Stratejisi**, Mayıs 2019, <https://yargireformu.adalet.gov.tr/Resimler/yrs.pdf>, 15.01.2021.
- UNHCR, **Guidelines on the Assessing and Determining the Best Interests of the Child**, 2018.
- Veli Özer Özbek/Koray Doğan, “Ceza Muhakemesi Kanunu’nda 5560 Sayılı Kanun’la Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2006, 1 (2), 227-252.
- Veli Özer Özbek, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2016, 11 (32), 7-28.

William Bradshaw/David Roseborough, “Restorative Justice Dialogue: The Impact of Mediation and Conferencing on Juvenile Recidivism”, **Social Work Faculty Publications**, 2005, 69 (2), 15-21.

Ulusal Mevzuat ve İlgili Belgeler:

Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 6763, Tarih: 24.11. 2016, R.G. 29906, 02.12.2016.

Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 7188, Tarih: 17.10.2019, R.G. 30928, 24.10.2019.

Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği, Adalet Bakanlığı, R.G. 30145, 05.08.2017.

Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Adalet Bakanlığı, R.G. 30395 (4. Mükerrer), 31.12.2019.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/535, 1/292), Dönem: 22, Yasama Yılı: 3, TBMM S. Sayısı: 698.

Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Sayı: 5560, Tarih: 06.12.2006, R.G. 26381, 19.12.2006.

Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 5918, Tarih: 26.06.2009, R.G. 27283, 09.07.2009.

Uluslararası Belgeler:

Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure* (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers’ Deputies).

Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers’ Deputies).

Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers’ Deputies).

- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimisation* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (88) 6 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families* (Adopted by the Committee of Ministers on 18 April 1988 at the 416th meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (92) 16 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules on Community Sanctions and Measures* (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Consistency in Sentencing* (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (95) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Management of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 11 September 1995 at the 543rd meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters* (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2003) 20 of the Committee of Ministers to Member States concerning New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice*, (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2008) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures*, (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Restorative Justice in Criminal Matters* (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies).

- Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Guidelines for a Better Implementation of the Existing Recommendation Concerning Mediation in Penal Matters*, CEPEJ(2007)13, 7 December 2007.
- Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice Working Group on Mediation (CEPEJ-GT-MED), *The Impact of CEPEJ Guidelines on Civil, Family, Penal and Administrative Mediation*, CEPEJ-GT-MED(2017)8, 16 May 2018.
- Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Mediation Development Toolkit: Ensuring Implementation of the CEPEJ Guidelines on Mediation*, CEPEJ(2018)7, 27 June 2018.
- Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Handbook for Mediation Lawmaking*, CEPEJ(2019)9, 14 June 2019.
- Council of Europe, European Committee on Crime Problems (CDPC) - *b. Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters* [1326 meeting], CM(2018)115-add2.
- Council of Europe, *European Convention on the Exercise of Children's Rights*, 25.01.1996, ETS No. 160.
- Council of Europe, *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice*, (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies).
- European Union, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*, OJ L 315, 14.11.2012, p. 57–73.
- United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice*, 25 April 2007, CRC/C/GC/10.
- United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC), *General Comment No. 14 (2013) on the Right of the Child to Have his or her Best Interests Taken as a Primary Consideration (art. 3, para. 1)*, 29 May 2013, CRC/C/GC/14.
- United Nations Economic and Social Council, *Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters*, ECOSOC Res. 2000/14, U.N. Doc. E/2000/INF/2/Add.2 at 35 (2000).
- United Nations, *Convention on the Rights of the Child*, 20.10.1989, UNTS 1577.
- United Nations, *United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines)*, (Adopted and proclaimed by General Assembly Resolution 45/112 of 14 December 1990).

United Nations, *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)* (Adopted by General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985).

Mahkeme Kararları:

AIHM, Çoşelav/Türkiye Davası, Başvuru No. 1413/07, 9 Ekim 2012.

Yargıtay CGK, 05.07.2005, E. 2005/10-84, K. 2005/90.

Yargıtay CGK, 10.07.2018, E. 2018/4-35, K. 2018/337.

Yargıtay 13. CD, 03.03.2016, E. 2015/2032, K. 2016/3593.

Yargıtay 17. CD, 27.11.2017, E. 2017/5072, K. 2017/14611.

Yargıtay 19. CD, 05.11.2015, E. 2015/16, K. 2015/6675.

İnternet Kaynakları:

Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu İnternet Sitesi, “Mediation”, <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/mediation>, 04.01.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, *2019 Yılı Uzlaştırma İstatistiği*, [https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22720201054542019%20Yılı%20%20\(01.01.2019%20ilâ%2031.12.2019%20Tarihleri%20Arasındaki\)%20Uzlaştırma%20Verileri.pdf](https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22720201054542019%20Yılı%20%20(01.01.2019%20ilâ%2031.12.2019%20Tarihleri%20Arasındaki)%20Uzlaştırma%20Verileri.pdf), 06.01.2021.